

Jowita

Kęcińska-Kaczmarek

SŁOWNIK GWARY KRAJEŃSKIEJ

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”.

Instytucja zarządzająca PROW 2014-2020 – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

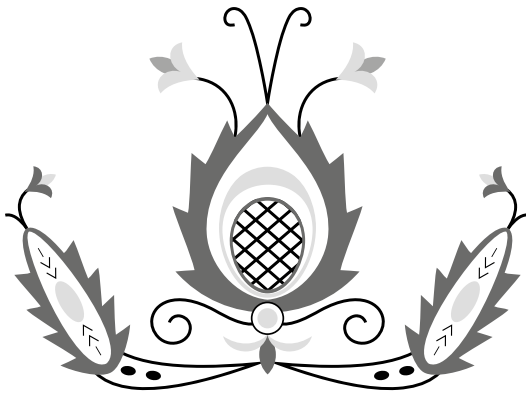
Publikacja wykonana na zlecenie Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Krajna Żłotowska
współfinansowana jest ze środków Unii Europejskiej w ramach poddziałania 19.3.

Przygotowanie i realizacja działań w zakresie współpracy z lokalną grupą działania PROW 2014-2020.

Jowita

Kęcińska-Kaczmarek

SŁOWNIK GWARY KRAJEŃSKIEJ

Tytuł publikacji: *Słownik gwary krajeńskiej*

Autor publikacji: dr. hab., prof. AP w Słupsku Jowita Kęcińska-Kaczmarek

Wykorzystane w publikacji zdjęcia pochodzą ze zbiorów eksponatów Muzeum Ziemi Złotowskiej w Złotowie

Fotografie: Wioletta Bednarz

Recenzja naukowa: dr hab., prof. UKW Maria Pająkowska-Kensik

Wydawca: Machina Druku Sp. z o.o., ul. Kociewska 26f, 87-100 Toruń
na zlecenie Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Krajna Złotowska

Publikacja wydana w ramach projektu współpracy „Odrębność kulturowa łączy obszary Wielkopolski i Kujaw” w ramach poddziałania 19.3 Przygotowanie i realizacja działań w zakresie współpracy z lokalną grupą działania.

Nakład: 1000 egzemplarzy

ISBN 978-83-68245-04-2

Egzemplarz bezpłatny

Opracowanie graficzne: Beata Króliczak-Zajko, Karol Cyranowicz

Skład: Iwona Banasiak

Druk: Machina Druku

Toruń 2024

SPIS TREŚCI

Recenzja <i>Słownika gwary krajeńskiej</i>	5
Wstęp	7
Uwagi do drugiego wydania <i>Słowniczka</i>	8
Słowo o nowym wydaniu publikacji poświęconej gwarom Krajny	12
Co o gwarach krajeńskich wiedzieć warto?	14
Słownik wyrazów krajeńskich	20
Ciekawsze krajeńskie związki wyrazowe	84
Krajeńskie formy imion żeńskich	89
Krajeńskie formy imion męskich	90
Krajeńskie nazwy pól uprawnych, łąk	91
Krajeńskie formy nazw kobiet zamężnych	92
Krajeńskie patronimika	94
Krajeńskie nazwy drzew owocowych	96
Krajeńskie przezwiska	97
Kilka uwag redakcyjnych	98
Zastosowane skróty	100
Posłowie	101
<i>Żabiół gębuchna</i>	104
<i>Z busią na torgu</i>	106
<i>Pieśń Rodła</i>	109
<i>Wew krajeńskiej izbie</i>	111
<i>Jak na Krajnie zakwitły modroki</i>	113

Recenzja Słownika gwary krajeńskiej

Autorką słownika jest znana w środowisku polskich regionalistów dr hab. Jowita Kęcińska-Kaczmarek, która jako nauczyciel akademicki Akademii Pomorskiej w Słupsku, obecnie uniwersytetu, swoimi badaniami naukowymi, działalnością popularyzatorską upowszechnia i wzbogaca obraz kultury Krajny.

We wstępie do opracowania Profesor przypomina wcześniejsze dokonania głównych badaczy Krajny, Kazimierza Nitscha, Zygmunta Zagórskiego, Władysława Brzezińskiego, dzięki którym językowy obraz Krajny przedstawiony jest w atlasach gwarowych.

Dobra znajomość terenu badań, wieloletnie uczestnictwo w kulturze regionu oraz żywy kontakt z informatorami znającymi dawną wersję gwary krajeńskiej – wpływają na w pełni wiarygodną wersję słownika uzupełnionego o kolejne ważne leksemy.

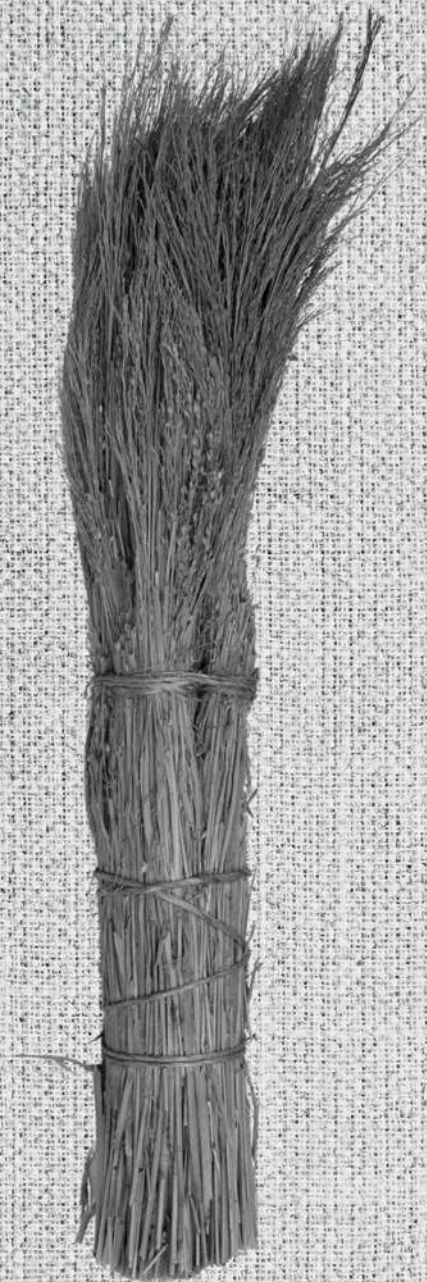
Miłośniczka Złotowszczyzny po raz kolejny zadbała, by „mieszkańcy tej ziemi czuli się zobowiązani do obrony jej dobrego imienia, kontynuując tradycję i wspominając dzieje, które także zamknięte są w mowie ojców”.

Oprócz alfabetycznie ułożonego zbioru najważniejszych krajeńskich gwaryzmów zaprezentowane też są ciekawe związki językowe jak *masz prowadę*, czyli ‘masz rację’. Wartością opracowania jest też zwięzła, trafna charakterystyka gwar krajeńskich wykazujących cechy pasma dialektologicznego od Kaszub po Wielkopolskę.

Drugie wydanie bardzo pożytecznego słownika wzbogacone zostało o fotografie starych przedmiotów używanych na Krajnie, a znajdujących się w Muzeum Ziemi Złotowskiej. Czarno-białe zdjęcia *bujawki*, *przeciskocza do bulwów*, *cierzenki*, *durszlaka zez gliny* zachęcają do sięgania po opracowanie istotnego fragmentu kultury Krajny, w której schroniła się też historia północno-zachodniej części Polski.

Ogólnie trzeba podkreślić, że „Słownik gwary krajeńskiej” powinien znaleźć się nie tylko w każdej szkole, w placówkach kultury, ale też w każdym domu starającym się wpisać w tożsamość regionu. Ciągłe żywe są idee edukacji regionalnej.

dr hab., prof. UKW Maria Pająkowska-Kensik

Mietla – miotla

WSTĘP

Sto lat mija od czasu, gdy dotarł z Krakowa na Krajnę wielki językoznawca, twórca geografii dialektów polskich – Kazimierz Nitsch. On pierwszy przekazał materiały dotyczące gwar krajeńskich w *Pismach pomorzoznawczych*¹.

Po II wojnie światowej monografię *Gwary Krajny* opracował uczony z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Zygmunt Zagórski². Jego uczeń, a zarazem Krajniak i wielki miłośnik swej małej ojczyzny, Władysław Brzeziński, opracował *Słownictwo krajeńskie. Słownik gwary wsi Podróżna*; pozostawił czterotomowy pomnik swej rodzinnej mowy, ocalając ją od zapomnienia. Tom piąty opracowany został i wydany po śmierci Uczzonego przez jego rodzinę³.

Wioski krajeńskie stanowiły też punkty badań *Atlasu językowego kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*⁴, *Atlasu języka i kultury ludowej Wielkopolski*⁵ (Podróżna), *Małego atlasu gwar polskich*⁶ Stanica, Dziembowo, Piesna-Walentynowo) oraz kilku artykułów.

Słownik stanowiący drugie wydanie z 2017 roku, został uzupełniony i wzbogacony przez autorkę o uwagi i materiał dostarczony przez Marię Dołkowską pochodzącą z Łobzenicy, Monikę Rybkę-Zdunowską pochodzącą ze Świętej i Wiktora Więcka ze Złotowa.

---

¹ K. Nitsch, *Wybór pism polonistycznych. Pisma pomorzoznawcze*, 3, Wrocław – Kraków 1954.

² Z. Zagórski, *Gwary Krajny*, Poznań 1964.

³ W. Brzeziński, *Słownictwo krajeńskie. Słownik gwary wsi Podróżna*, t. I, Wrocław 1979, t. II 1982, t. III 1989, t. IV Warszawa 1993, t. V Wrocław 2009.

⁴ *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, red. Z. Stieber, H. Popowska-Taborska, Wrocław – Gdańsk 1969–1977.

⁵ *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, red. Z. Sobierajski, J. Burszta, t. I – II, Wrocław 1979.

⁶ *Mały atlas gwar polskich*, t. I, cz. 2, *Wstęp do całości. Wykazy i komentarze do map 1–50*, Wrocław – Kraków 1957.

Uwagi do drugiego wydania *Słowniczka*

Dziesięć lat minęło od wydania *Małego słownika gwary krajeńskiej*. Już po jego wydaniu na moją prośbę w nim zawartą zgłosiło się kilka osób ze swoimi zbiorami wyrazów gwarowych krajeńskich. To cieszy, znaczy bowiem nie tylko, że ktoś te teksty czyta i są one wobec tego potrzebne. Także – że są osoby rozumiejące wartość gwary i – niestety – coraz szybsze jej zanikanie. Dlatego w drugim wydaniu, tak już potrzebnym (o czym świadczy m. in. całkowite wyczerpanie całego wydania pierwszego) zamieszczamy nadesłane materiały.

Pani Monika Rybka ze Świętej, której babcia Józefa Rybka z domu Bartek pochodziła z Podróznej, zaś mama Maria z domu Cieślik ze Skica, z tych właśnie miejscowości, zebrała bogaty materiał gwarowy.

Jak wspomniała Monika Rybka: „Największy wpływ na znajomość gwary miał fakt, iż całe dzieciństwo mieszkałam w Świętej w domu z babcią Józefą Rybką, która lata młodości spędziła w Podróznej, przyjaźniąc się tam z wybitnym dialektologiem Władysławem Brzezińskim; babcia należała tam do polskiego chóru „Dzwon” i działała w polskich organizacjach. Babcią Józefę Rybkę odwiedzali często inni mówiący gwarą mieszkańcy Świętej, wśród których najważniejsza to Marta Zaborowska z d. Grzybowska. Zanotowane i użyte w tej publikacji słowa i zwroty gwarowe pochodzą właśnie z języka Józefy Rybki i Marty Zaborowskiej”.

Szczegółowe informacje o rodzinie Józefy Rybki ukażą się w oddzielnej publikacji.

Pani Maria Dołkowska zebrała materiał z Łobzenicy. Jak pisze w swym *Życiorysie*:

„Po wielu przeżytych latach wiem, że najdroższa memu sercu była i jest Łobzenica. Tę miłość do mojej małej ojczyzny zaszczyliły mi w domu rodzinnym Mama, Babcia i Ciocia. A w szkole podstawowej i liceum ogólnokształcącym pedagogzy, którzy byli mądrzy, wrażliwi i kochali Polskę. (...).

A teraz o gwarze „łobzenickiej”. Kiedy wyprowadziłam się z Łobzenicy, a szczególnie kiedy zmarły moja Babcia, Mama i Ciocia, zdałam sobie sprawę, że nasza gwara odchodzi w zapomnienie. Zaczęłam więc spisywać wyrazy gwa-

rowe, te, które zostały w mej pamięci. Wysłałam je do p. Jowity Kęcińskiej-Kaczmarek, która napisała *Słowniczek gwary krajeńskiej* z zapytaniem, czy Jej się do czegoś przydadzą. Okazało się, że tak. Bardzo się z tego powodu cieszę. Żałuję tylko, że tak późno się za to spisywanie wzięłam. Ale lepiej późno, niż wcale”.

Owe Babcia, Mama i Ciocia – to Janina Jasiocka – mama mojej współautorki, urodzona w Łobżenicy (krótko mieszkała w Świdnicy, gdzie urodziła się Maria), była sekretarką w Liceum Ogólnokształcącym w Łobżenicy, pochowana tutaj. Ciocia – Adela Jasiocka – urodzona w Łobżenicy, była dyrektorką Liceum Ogólnokształcącego w Łobżenicy, też długoletnią przewodniczącą miejscowej Rady Gminy. Babcia Marianna Jasiocka z domu Wiśniewska od ślubu zamieszkała w Łobżenicy. Obie pochowane są na miejscowym cmentarzu. Wszystkie więc informatorki Marii Dołkowskiej związane były z Łobżenicą, stąd ich zainteresowanie miejscowym językiem i zamiłowanie wszczepione Marii Jasiockiej-Dołkowskiej.

Pan Wiktor Więcek dostarczył na potrzeby tej publikacji materiał gwarowy z Dzierżąženka (koło Złotowa), gdzie mieszkali do 1945 roku jego dziadkowie – Głyszowie. Jak zaznaczył – polega tylko na własnej pamięci, nie weryfikował zebranego materiału.

Sam przypomina też:

„Urodziłem się dziewiątego lipca 1936 roku w Złotowie, wychowywałem się w większości u dziadków Głyszów, których rodzinne gospodarstwo „z dziada pradziada” położone było na terenie obecnego Dzierżąženka (dawniej to było Wybudowanie Złotowskie) na wysokiej skarpie wąwozu, którym płynie Lisia Struga.

Ze strony mojej matki Agaty – Dziadzia Andrzej był złotowianinem z urodzenia, Busia Marianna z bardzo licznej rodziny Klósków pochodziła z Głomska.

Ze strony ojca Kazimierza Więcka – babcia z Koniecznych pochodziła z okolic Kłocka w Gnieźnieńskim. Dziadek Jan pochodzący także z tego terenu wcześniej zmarł, więc go nie znałem. Nawiasem mówiąc, rodzina Więcków przez czas jakiś mieszkała w Tarnówce, gdzie była jedyną wówczas polską rodziną.

Z rodziną Ojca także mieliśmy bardzo dobry kontakt, gdyż mieszkali niedaleko nas przy obecnej ulicy Zamkowej w Złotowie. W obu rodzinach mówiło się po polsku i równolegle po niemiecku. Z takich okoliczności wynika moja znajomość gwary złotowsko-poznańsko-niemieckiej. Dla uzupełnienia dodaję jeszcze, że Dziadek Andrzej i Babcia Marianna znakomicie władali tzw. platową, co zawdzięczali sąsiadowi pszczelarzowi panu Mirrowi (jego syn dotąd prowadzi gospodarstwo w Dzierżąženku).

PS. Mój złotowski polsko-niemiecki język bardzo pomogli kształtować na literacki język polski zacni nauczyciele – Pani Irena Kaczmarek, Pani Janina Szolańska, Pani Henryka Gajewska (z domu Garówna) w szkole podstawowej jedenastoletniej i potem Pani Anna Borkowa „ciocia” tamże, Pani Zofia Roubianka i Pan Władysław Brzeziński w Liceum Pedagogicznym w Złotowie”.

Wszystkim trojgu informatorom, którzy przekazali zebrany i zapamiętany przez siebie materiał na potrzeby tego słownika, bardzo za przekazany materiał gwarowy dziękuję; **stają się oni dzięki temu współautorami tego wydania.**

Wydanie to zostało wzbogacone o fotografie starych przedmiotów używanych na Krajinie, a znajdujących się w Muzeum Ziemi Złotowskiej w Złotowie. Tam też fotografie zostały wykonane.

Drewniano łyżka - łyżka
drewniana, *kwirlejka* - mątewka

Słowo o nowym wydaniu publikacji poświęconej gwarom Krajny

Zainteresowanie gwarą wydaje się ciągle żywe! Świadczy o tym ilość egzemplarzy *Małego Słowniczka gwary krajeńskiej* i wciąż istniejące zapotrzebowanie na następne. Podjęto więc próbę rozszerzenia dotychczasowego materiału i nowego wydania słownika, który służyć ma regionalistom i wszystkim zainteresowanym tą tematyką. Oprócz współautorów, którzy już dołączyli do przekazujących swój zbiór słownictwa gwarowego – Marii Dołkowskiej, Moniki Rybki-Zdunowskiej i Wiktora Więcka, dołączyli do grona informatorów – Aniela Mirr z Dzierżążenka, Krystyna Reszka ze Złotowa, urodzona i wychowana w Skicu, skąd pochodzi jej materiał oraz Krzysztof Poznań z Luchowa koło Łobżenicy, który przekazał materiał z okolic Łobżenicy i Wysokiej. Niezwykle cennego materiału dostarczyła Aldona Rybka mieszkająca w Bydgoszczy, ale pochodząca ze Świętej. Otóż udało się jej odczytać część zapisu wyrazów gwarowych *Słowniczka gwary ludowej w Świętej p. Złotów* autorstwa Jana Maćkowicza. Słowniczka tego nie udało się odnaleźć. Jan Maćkowicz wystąpił w filmie *Z kamerą po kraju. Ziemia spod znaku Rodła*, w którym mówił między innymi o języku mieszkańców Świętej i okolic oraz pokazywał swój zbiór tego materiału. Aldona Rybka odczytała wyrazy, które wyłapała kamera; ponieważ nie mamy oryginału słowniczka, to, co udało się odcyfrować, jest tym bardziej cenne. W wyraźnie sfilmowanym wstępie do tego dokumentu autor napisał:

„Słowa ujęte w niniejszym słowniczku były przed pierwszą wojną światową używane przez ludność rodzimą Świętej i okolic.

Jako syn tej ziemi postanowiłem słowa te, ile jeszcze pamiętam, przekazać potomnym. Młodzi urodzeni na tej ziemi, prócz paru starszych, słów tych już dzisiaj nie znają. Jan Maćkowicz”.

Krystyna Reszka z domu Cieślik dostarczyła wyrazy gwarowe, które były używane w jej rodzinnej miejscowości – Skicu, gdzie spędziła całe dzieciństwo i młodość. Większość wyrazów to te, których używali jej dziadkowie Weronika i Paweł Cieślikowie ze Skica, a które zostały w pamięci informatorki.

Krzysztof Poznań z Luchowa jest znanym regionalistą krajeńskim, organizującym liczne imprezy i spotkania związane z Krajną, propaguje regionalizm krajeński w szkołach krajeńskich, dokąd jeździ na spotkania, by zapoznawać uczniów z naszą kulturą, stąd też między innymi jego zainteresowanie językiem mieszkańców Krajny.

Aniela Mirr z domu Kasprzyk urodziła się w Dzierżążenku (które wtedy nazywało się Złotów-Wybudowanie). Gwary słuchała, będąc u dziadków Fertykowskich z Walentynowa (dziadek Władysław ze Skica pracował w Sławianowie, babcia Franciszka z Walentynowa), którzy na co dzień się gwarą posługiwali. Wyrazy zapamiętane z dzieciństwa zostały zapisane i oddane na potrzeby tej publikacji.

Regina Czyż, mieszkanka Wielkiego Buczka, tu urodzona w 1947 roku, tu mieszkająca jest członkinią zespołu folklorystycznego „Krajniacy”, w którym współtworzy widowiska związane z miejscowymi tradycjami, zwyczajami, wszystko to w gwarze krajeńskiej. Przekazała również na potrzeby niniejszej publikacji zapisane przez siebie wyrzy, zwroty i wyrażenia gwarowe.

Wszyscy tu wymienieni stają się współautorami publikacji, dziękujemy za pomoc i zaangażowanie.

Nadto słownik ten wzbogacony został o krajeńskie formy imion żeńskich i męskich, krajeńskie nazwy pól i łąk, krajeńskie nazwy kobiet zameężnych, patronimika, nazwy drzew owocowych, specyficzne przezwiska oraz dwie opowiastki w gwarze krajeńskiej.

Co o gwarach krajeńskich wiedzieć warto?

Najbardziej wpadającą w ucho charakterystyczną cechą mowy Krajniaków jest wymowa **ć** i **dź** w miejsce zmiękczonego **k** lub **g**, np. **cieszęń** zamiast ogólnopolskiego *kieszęń*, **wieldzi** w miejsce *wielki* (stp. wielgi). Stąd też określenia świadomych swej odrębności językowych Krajniaków, gdy mówią do przybyszów o krajeńskich dziewczynach, które mają **dzibcie**, **ciencie**, **dłujdzie nojdzi jak patyci** (albo **witci**). Ta cecha nie występowała na całym terenie w jednakowym nasileniu, im bliżej terenu zamieszkałego przez Kaszubów (a więc na północ), tym bardziej.

Od języka ogólnopolskiego różni się gwara (większość gwar) fleksją. Słownik w zasadzie takich zjawisk nie ma jak uchwycić, podając tylko jedną, słownikową formę wyrazu. I tak np. w odmianie czasowników w liczbie mnogiej trybu rozkazującego mamy w gwarze formy typu: **idźta! róbta! pijta!** W celowniku liczby pojedynczej rzeczownika **ojciec** Krajniacy używają formy **ojcowi**, nie ogólnopolskiej formy **ojcu**. Tych różnic, bardzo zresztą ciekawych, zachowujących często formy bardzo stare, jest w gwarach wiele.

W odmianie czasowników wyróżnia się Krajna (i Kaszuby) ciekawymi formami rozkazników kierowanych do małych dzieci: **idźkaj! ziuźkaj! jodaj! lotkaj!**

Zdrobnienia drugiego stopnia typu **zwnyszek**, **wionyszek**, **gornyszek** są wspólne dla gwar krajeńskich i zarówno sąsiadujących z nimi gwar wielkopolskich jak i kaszubskich.

Bardzo ciekawie budowane są formy wyrazów pochodzących od nazwisk, a oznaczających dzieci typu: **Klimkoc** (od Klimek), **Zychoc** (od Zych), **Stypic** (od Stypa). Ich rodowód jest bardzo stary; tak w staropolskim tworzono nazwy odojcowskie np. od **król>królewic**, od **wojewoda>wojewodziec**, od **podczaszy>podczaszyc** itp. Formanty – owic, -ewic w skróconej formie ostały się właśnie na Krajnie i Kaszubach.

Tylko na Krajnie zanotował Kazimierz Nitsch charakterystyczne nazwy drzew owocowych: **tereśniorka**, **jagodziorka**, **kruszczorka**, **wiśniorka**, **śliwczorka**, **jabłczorka**, obok **kruszczonka**, **jagodzionka**, **wisionka**, **śliwczonka**, **jabłonka**. Wśród starszego pokolenia Krajniaków te nazwy używane są do dzisiaj.

Takich ciekawostek znalazłoby się więcej, zostawiamy je jednak do słownika omawiającego gwary Krajny bardziej szczegółowo.

Często słyszało się (słyszysz?) uwagi, że gwary Krajny zawierają sporo germanizmów. Krajna Złotowska przez ponad 170 lat znajdowała się pod zaborem pruskim (pozostała część Krajny nieco krócej). Językiem szkół, urzędów, dokumentów był język niemiecki. 170 lat to kilka pokoleń użytkowników języka. Jest więc rzeczą zaskakującą, że przez taki długi czas język Krajniaków pozostał prawie niezmieniony i że **tak niewiele** przejął wyrazów niemieckich (według różnych obliczeń sanowi to 5–10 %). A były to najczęściej wyrazy nazywające przedmioty, sprzęty, zjawiska wchodzące dopiero do codziennego użytku, nie mające swego odpowiednika w gwarze, stąd np. **krymer** a nie kultywator, **bonkafa** lub bliższa mieszkańcom Krajny **kawa bonowa**, nie kawa (prawdziwa), w odróżnieniu od kawy zbożowej, którą się wtedy powszechnie pijało, **fligier** – samolot. Z niemiecka określano też instytucje i zjawiska, które dopiero się pojawiły i to t y l k o w języku niemieckim. Znana jest powszechnie tu (i na Śląsku) **bana** – **banhof**, czyli stacja kolejowa (używana też w znaczeniu – pociąg).

Ale nawet w takich wypadkach szybko polonizowano nowe wyrazy. Warto tu przypomnieć nawiasem, że i bardziej ogólnopolski **dworzec** (kolejowy) jest z kolei pochodzenia rosyjskiego, bo to podczas zaborów wprowadzano na ziemiach polskich (w Królestwie) pierwsze linie kolejowe.

Krajniacy przyswajali też sobie inne przydatne w życiu wyrazy niemieckie, przystosowując je jednocześnie do własnej fleksji (odmiany). I tak najczęściej **prajselbery** (z nm. borówki) były zwane przez nich **prejslokami**, a w szafie kuchennej stały **paradne tasci** (nm. die Tasen – filiżanka), **wędrus** podpierał się **rajzociem** (**rajzok** – kij do podpierania z nm. reisen – podróżować).

Proces przejmowania wyrazów niemieckich przez użytkowników gwary nie był wcale znaczniejszy, niż współczesny nam proces przejmowania np. wyrazów angielskich (szczególnie w sferze komputeryzacji czy w handlu). Germanizmy były więc po prostu przejawem funkcjonujących koło siebie i wzajemnie (bo były i procesy odwrotne) na siebie oddziałujących kodów językowych.

Język gwarowy odzwierciedla też wyraźnie tendencję mowy w dążeniu do ekonomiczności: powiedzieć niewiele a trafnie. I tak np. słowo **najwoleć** – najbardziej chcieć, lubić, pokazuje, jak jednym słowem wyraża Krajniak to, co w języku ogólnopolskim trzeba wyrazić przynajmniej dwoma słowami, **sor** – to samiec sarny, **stronować** – trzymać czyjąś stronę, **malki** – farby wodne, akwarele, **sapa** – katar, **pochwalić** – to powiedzieć: „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus”.

Gwara, mimo iż ma coraz mniej użytkowników, jest językiem żywym, jak każdy język. Tworzy wyrazy nowe, na potrzebę swoich czasów. Ponieważ w wiosce zwykle mieszkała nauczycielka przedszkola, jej mąż nazwany został przez miejscowych **przedszkolankiem**, serek homogenizowany (którego przecież przed wojną jako żywo nikt nie znał) to po prostu **homo**, zaś uszy pejoratywnie to – **urbany**...

Co chyba jednak dla wszystkich kochających historię najważniejsze (a każdy z nas powinien wiedzieć jak najwięcej o tym, co było i jak, znać historię swoją i najbliższej okolicy), to fakt, iż w gwarach najlepiej zachowały się wyrazy stare, niektóre bardzo stare, których śladu próżno już szukać w języku ogólnopolskim. I tak np. wyraz **kazub** – którego Krajnacy używają w znaczeniu – brzuch, wielki brzuch, znany był już w staropolszczyźnie i oznaczał pierwotnie koszyk z kory, łubu na jagody, grzyby, drób, **plotka** oznacza wcale nie obmowę, lecz wstążeczkę, tasiemkę, **wplataną** we włosy dziewcząt, **sklep** to piwnica, znajdująca się często pod podłogą izby (a mająca przecież sklepienie), **pluta** to bagniste czy błotniste miejsce, zaś srebro do tej pory nazywa się często jeszcze na Krajinie **śryblem**.

Wiele zachowanych wyrazów gwarowych odzwierciedla niektóre zwyczaje, obrzędy, zachowania, postępowanie, mówi też o sprzętach, narzędziach dawno już nie używanych. Np. **sztremple** (resztki piór pozostałych po darciu) **szportowni** uczestnicy darcia wyrzucali komuś **dla szportu** (dla żartu) pod drzwi, gdy późną nocą rozweseleni dobrym poczęstunkiem wracali do domów. **Dźwierze** i **furtci** w ostatnią noc starego roku były wyjmowane z zawiasów i wynoszone na drugi koniec wsi (a czasem jeszcze dalej...), często zaś w wieczór poprzedzający wesele **poltrownicy poltrowali** przed domem panny młodej. Gospodynie używały **cierzenek** do robienia masła, przędły wełnę na **kołku**, kiedy w tym czasie mężczyźni na **szuńdach** przynosili **węborci** pełne świeżej wody.

Ten słownik tym jeszcze różni się od opracowań naukowych, że podane są tylko poszczególne wyrazy i ich znaczenie. W pełnych słownikach gwarowych wyraz podawany jest w kontekście, a kontekst ten wydobywa i pokazuje wszystkie odcienie znaczeniowe wyrazu, jego barwę, siłę, zamieszczone są też zwykle trudniejsze odmiany słowa. W naszej skróconej wersji nie jest to możliwe, trzeba więc liczyć się z tym, że objaśnienia słownikowe nie zawsze oddają wszystko, co w danym wyrazie się mieści. Uzupełnieniem tego wydania jest wykaz ciekawszych zwrotów i wyrażań, które podali moi informatorzy.

Ważną sprawą przy naukowych badaniach gwarowych jest dotarcie do możliwie największej ilości miejscowości i informatorów. Ten słowniczek oparty jest przede wszystkim na materiale zebranym w Wielkim i Nowym Buczku,

pomocniczo zanotowane zostały słowa (rozbudowane słowotwórczo) z Wer-ska, Osowca, Jazdrowa, Lutowa, Sypniewa, Podróźnej oraz Mroczy i Drażna na południu Krajny. Ten materiał gwarowy wykorzystałam po raz pierwszy w pracy magisterskiej, następnie w ujęciu szczegółowym – przygotowując dysertację doktorską. Pierwszym moim nauczycielem i inspiratorem badań o języku Krajny był wspomniany już tu językoznawca krajeński Władysław Brzeziński pochodzący z Podróźnej. Natomiast obydwie moje prace poświęcone gwarom Krajny powstały pod naukową opieką nieodżałowanego profesora Krei. Sporo wyrazów podsunęli mi podczas spotkań zespołu „Krajniacy”, za co im tu dziękuję, stali się bowiem przez to współautorami tej książeczki.

Na pewno warto pokusić się o zebranie materiału gwarowego z możliwie największej ilości wsi krajeńskich. Ta praca wciąż przed nami. Ale trzeba się spieszyć, gwara bowiem odchodzi coraz szybciej do historii i trzeba ją zachować dla potomnych – przynajmniej w zapisach. Mam nadzieję, że włączą się do tej pracy także korzystający z tego słowniczka. Liczę zwłaszcza na nauczycieli, którzy w ten praktyczny sposób najściślej realizować będą nauczanie o regionie.

Językiem gwarowym mówi się jeszcze na wsiach krajeńskich, ale – coraz rzadziej i coraz mniej. Wielka to szkoda! Ci, którzy gwara znają, którzy jej używają, są bogatsi o jeden kod językowy, pozwalający inaczej, ciekawiej widzieć świat. Ci, którzy jej nie znają, mogą jeszcze tej gwary posłuchać. Mogą też ją nagrać, by zachować jej piękno i specyfikę. Mogą spróbować różne ciekawe zjawiska językowe zapisać. Bo słowniczek, który znów trafia do rąk czytelników, zawiera tylko podstawowy zasób słów (w zasadzie tych, którymi gwara różni się od języka ogólnopolskiego). Warto będzie ten zbiór wzbogacić znów w następnych wydaniach, dzięki tym, którzy językiem Krajny się interesują i którzy chcą przyczynić się do jego najbogatszego, najpełniejszego zachowania. Najcenniejsze będą nagrania, bo, przypomnijmy to raz jeszcze – cała odrębność, specyfika gwary zawarta jest w wersji mówionej. Dlatego też ten słowniczek przybliży właściwie tylko różnice słownikowe, a pamiętać należy, że wiele słów jest takich samych w gwarze i w języku ogólnopolskim (to przecież gwara polskiego obszaru językowego), nieco zróżnicowanych fonetycznie (wymowa) i bardzo niewiele fleksyjnie; całe bogactwo języka pozostaje właściwie nie zapisane. Stąd raz jeszcze przypominam wszystkim Czytelnikom tej książeczki: szukajcie ludzi, którzy jeszcze gwara mówią. Słuchajcie ich pilnie, jeśli to możliwe, nagrajcie ich wypowiedzi. Wiele znaczących zjawisk dialektologicznych będzie można jeszcze utrwalić i dzięki temu wzbogacić polską (a dzięki temu i słowiańską) dialektologię.

Mimo wszystkich uproszczeń, mimo niedostatków, jakie niosą z sobą te uproszczenia, mam nadzieję, iż słownik ten przybliży wielu Krajanom mowę ich przodków: dziadów, pradziadów, czasem niestety coraz rzadziej rodziców, krewnych, znajomych. Może zachęci do przyjrzenia się temu, co pozostało w najbliższej okolicy? Może uświadomi, jak wielka wartość kryjąca się w słowie może odejść wraz z tymi, którzy jeszcze tej mowy używają? Może pokaże, że właśnie język jest jednym z najważniejszych wyznaczników tożsamości? A o niej chcemy pamiętać, będąc we wspólnocie, jaką stanowi Unia Europejska. Bo mówiąc językiem polskim, angielskim, niemieckim, francuskim, pamiętać też powinniśmy, iż to gwary stanowiły materiał do powstania języków narodowych. I one, tak samo jak inne elementy kultury ludowej, stanowią o naszej tożsamości.

Są i w naszym państwie społeczności, które się nigdy nie wyrzekły swego *p i e r s z e g o j ę z y k a*. Na Podhalu, na Śląsku, na Kaszubach każdy szanujący się inteligent mówi dwoma językami: tym, z którym się urodził i wychował, oraz ogólnopolskim. Od rolnika mieszkającego na wsi po profesora wszyscy rozmawiają z sobą w *s w o i m* języku. Na tym polega bogactwo duchowe i umysłowe tych społeczności i siła ich przebicia wobec całego narodu. Jeśli z takim poczuciem – dumy i odpowiedzialności za to, co posiadamy, będziemy trwać we wspólnocie zjednoczonych narodów – nie musimy się obawiać, iż naszą tożsamość gdzieś zgubimy.

Jowita Kęcińska-Kaczmarek

Deska do krajaniu – deska
do krojenia

Słownik wyrazów krajeńskich

A

abo – albo

achtować – poważać

ady – przecież

agronomówka – dom agronoma

ajer – tatarak

ajerka – jajecznicza

ajnbreśler – włamywacz

ajnfach – prosto, łatwo

akuratny – dokładny

also /achsou – ach tak, więc tak

ancug – ubranie

angryst/hangryst – agrest

angrystowy/hangrystowy – agrestowy

anka – zaszczepka

alterować/hanterować się – wygłupiać się

akordion – akordeon

antoba – kłamka

ańtop – posiłek jednogarnkowy, zwykle zupa

antrejka przedsionek, weranda

ap/ab – 1. pijany; 2. chory psychicznie

apfelmus – mus jabłkowy

apleger/aplegier – żniwiarka

arbata/harbata – herbata

artelka – ćwiartka (alkoholu)

awanturorz – awanturnik, człowiek, który często się awanturuje

B

baba – kobieta, żona *pej.*

babiorz – mężczyzna, który lubi towarzystwo kobiet

babula – garnek do grzania nóg

babusia – babcia

bachor – panieńskie dziecko, też *pej.* o dziecku

bacisko – rękojeść bata

baczeja – wyzwisko

baczerda – wyzwisko

badejci – kąpielówki

badylorz – ogrodnik

badejci – kąpielówki

1. bak – 1. mały placek pieczony na patelni; 2. ekskrement krwi („placek”)

2. bak – policzek (l.mn. baci)

bajorko – staw

bakalorka – żona *bakalarza*

bakalorz – *nauczyciel, najczęściej pej.*

bala – piłka

balbierz – fryzjer zajmujący się też rwaniem zębów(!)

balki – 1. część brony; 2. belki stropowe lub inne

bamber – gospodarz, rolnik

bana – 1. dworzec kolejowy; 2. pociąg

banawka/bonawka – murawa

bandonia – harmonia guzikowa

bania – dynia

barany – sanie do przewożenia ciężarów

barczyty – barczysty

bary – plecy

baśka – szyszka

bąbnać – uderzyć

bąbórek – wiadro, zwykle drewniane

bejty – grządki

bednorz – bednarz

bekas – dziecko, które często płacze (*beczy*)

beretka – beret

bestry – pstrokaty, kolorowy

bez – przez
bezofen – 1. pijany; 2. chory psychicznie
biber – zimowa czapka z nausznikami
bidełko – małe *bidło*
bidło – 1. część warsztatu tkackiego; 2. krowy
bie – idź!
biejcie – idźcie!
biedus – biedak *pej.*
bielawa – miejsce, gdzie bielono bieliznę
bielnik – miejsce, gdzie bielono bieliznę
bigiel – wieszak
bik – byk, buhaj
bild – obrazek
bildować – wertować
bimbać się – siedząc, kołysać się
binda – bandaż, też opaska
binder – snopowięzałka
binowka – plac, miejsce do zabawy
blachorz – blacharz, rzemieślnik pracujący przy blachach
blachówka – kawałek blachy, czasem *pej.*
blachuta – kawałek blachy *pej.*
bląjsztyfcik – mały ołówek
blaza – 1. pęcherz; 2. plama
bleczeń – płakać, becząć
blerwa/blyrwa – owca *pej.*
blesać/blysać – patrzeć, spoglądać ciekawie
blesok/blyсок – zezowaty, też ciekawski (kto bleso)
blesy/blysy – oczy
blesory/ blyсory – oczy *pej.*
blądzić – zachowywać się nienormalnie, chorować umysłowo
blócisko – miejsce błotniste, często na torfowisku
blotko – stawek
boba – czapka
bobkowy liść – liść laurowy
bochenyszek – mały bochenek
boić się – bać się
bojla – guz na czole

bojnti – krótkie belki poprzeczne między krokwiami
bojtel – tobołek, worek
bojtelek – mały tobołek, woreczek
boka mieć – być obrażonym
bolce – kalosze
bole – słupy drewniane
bombaczka – huśtawka
bombol/bombole – 1. guz na czole; 2. pęcherzyki na ciele lub na wodzie
bonkafa – kawa prawdziwa (w odróżnieniu od zbożowej)
bonowa – murawa
(na) borg/bórg – (wziąć coś) bez pieniędzy
borowy – leśniczy
Boże Rany – uderzanie różgą po gołych nogach w Wielki Piątek
Bożo Męka – kapliczka przydrożna
bón – bób
bór – las
brajtówa – młocarnia kieratowa
bramka – furtka
bratnik – miejsce do grzania potraw pod płytą kuchenną
bratownik – miejsce do grzania potraw pod płytą kuchenną
brauza – napój z wody, cukru, octu, sody
brauzować – fermentować, puszczać bąbelki
brawęda – maruda
brawędzić – marudzić
brechtanga – łom
bredzić – śnić *przen.*
brentszpirytus – denaturat
brifkorz – listonosz
brifmarka – znaczek pocztowy
bordka – wykończenie ozdobne np. obrusa
broich – dziecko, które psoci, *broi*
brumer/bruma – duża mucha
brutka – panna, dziewczyna
bruzdka – przedziałek we włosach
brwie – brwi
brzytew – brzytwa
bryle – okulary

bryzel – coś, co brzęczy
bryzlować – brzęczeć
budlować (ziemniaki) – kopać ręcznie (ziemniaki)
buchta – przegroda dla zwierząt w chlewie
budowisko – miejsce na budowę domu lub po rozebranym domu
bujaczka – huśtawka
bujawka – huśtawka
bujony – piwonie
buksy – spodnie
bulwka – mała *bulwa*
bulka – gąska *pieszcz.*
bulwa – ziemniak
bulwiny – łęty, pozostałości po krzakach ziemniaczanych
bulwisko – pole po *bulwach*
bumlorz – bumelant
bumlować – bumelować
bums/boms – cukierek
bursza/bursz – chłopak *pej.*
burszol – chłopak *pej.*
burżur – bogaty a chciwy chłop
busia – babcia *pieszcz.*
byczon – byk *pej.* też wyzwisko
byksa – puszka
byrna – żarówka

C

całki – cały
caban – istota dużych rozmiarów lub wagi
capiać – śmierdzieć
cechować – znaczyć
centryfuga – przyrząd do odcedzania śmietany z mleka
cetel – kwitek, luźne kartki z zapiskami, karteczka
cetelek – mały *cetel*,
cepa/cep – cep
chabyś – jastrząb
chalbci – półbuty męskie

chały – ubranie
chałupa – dom
chanterować się – wygłupiać się
chaszczyc się – skrzypieć (o butach skórzanych)
chata – dom
chędożyć – czyścić
chimek – diabeł
chlapocina – plucha, deszczowa pogoda
chlasnąć się – 1. uderzyć się, zranić się; 2. uciąć sobie drzemkę
chłop – mąż
chłopyszek/chłopioszek – chłopiec
choc – choć, chociaż
chojarka – choinka, zwykle sosna
chodoki/chodoci – obuwie z drewnianym spodem i skórzaną górą
cholerny cmentarz – cmentarz zmarłych na cholere
cholewkorz – cholewkarz, rzemieślnik wyrabiający cholewy
chojory – wysokie gałęzie
chójka – choinka, też często: każde leśne drzewo
chręch – ktoś schorowany, na ogół starzec *pej.*
chręchy – śmieci
chruchel – 1. kaszel; 2. ktoś schorowany, stary, też suchotnik
chruchlać – kaszleć
chrzept – kręgosłup
chtórny – który
chudos – chudzielec
chudowa/chudoba – zwierzęta i pactwo domowe
chwalba – chwalenie się
chwaldupa/chwalidusza – chwalipięta
chwaliszewski – chwalipięta
chwatki – zręczny
chwilka – chwilka
chwiluszka – chwileczka
chwandzić/chwańdzić – jeść
chusz – krótki, ulewny deszcz
chylki – niedojrzałe owoce
chyra – choroba
chyrluk – ktoś chuderławy, chorowity

ciaćkać się – pieścić się
ciafrotać/ciaprotać – mówić szybko, dużo, nieskładnie
cialamajda – ciamajda
citona – kiełbasa
ciągnąć (czymś) – śmierdzieć czymś
cibul – cebula
ciedziem/ciędziem/ciem – wciąż, ciągle
ciej – dokąd, gdzie
cieliszek – kieliszek
cielok – 1. cielak; 2. osoba nieporadna *przen.*
cielon – cielak *pej.*
ciemnica – ciemność
ciemnojasny – ciemnoniebieski
(ta)cień – cień
ciepko – ciepło (do dziecka)
ciepnać – rzucić, zostawić coś
cierlica – przyrząd do tłuczenia lnu
ciernisko – ściernisko
cierz – krzak
cierzek – krzaczek
cierzenka/kierzenka – masielnica
cierznie – gęste, cierniste zarośla
cieszęń – kieszeń
cieśliczka – mały toporek do drażnienia *koponek*
ciągiem – ciągle
ciojter – pies, zwłaszcza samiec *pej.*
ciolbasa – kiełbasa
ciolžno – kielżno
ciopa/ciołpa – osoba ciężko stąpająca
ciopać/ciołpać – iść ciężkim krokiem
ciota – czarownica
cipka – kurczę, kura
ciskać – rzucać
ciuba – drobna ryba
ciuciek – mały piesek
ciurek – pies
codzka – cedziło do mleka

col – budynki celne
colner – celnik
copek – kok
cuch – rząd, ciąg czegoś
cug – ciąg w kominku, piecu
cukrówa – burak cukrowy
curyk – z powrotem
cwetr – sweter
cwyza – obojnak
cyba – koza
cyberbok – kozi baran
cybul/cibul – cebula
cycek – smoczek
cycoch – pieszczoch, maminsynek
cycoki/cycoci – podlotki *przen.*
cyckać – ssać
cyf – światło odblaskowe
cygon – 1. Cygan; 2. ten, co kłamie, oszust, łgarz
cyganicha – 1. Cyganka; 2. kobieta o ciemnych włosach; 3. kobieta, która oszukuje
cypel – sople lodu
cygar – cygaro
cygaretka – papieros
Cymeraleja – aleja nad Łobzonką w Łobżenicy
cytrona – cytryna
czabas – nagle złapać
czaban – przezwisko
cząbrz – cząber
czzerwono jagoda – poziomka
czopa/czołpa – czapka
czopkorz – czapnik
czornina – zupa z krwi
czorno – czarny salceson
czorno śliwka – śliwka węgierka
czorny – brudny
czorny – diabeł
czubato (góra) – wysoko (góra)

Fartuch łód świąnta/paradny – fartuch
święteczny, ozdobny

czucie – słuch

czuć – słyszeć

czosnok – czosnek

czwara – 1. nieporządek; 2. ten, ta, kto *czwarzy*; 3. nieprzyjemna, czasochłonna robota

czwarzyć – 1. robić byle jak, partaczyć; 2. przygotowywać posiłek

czym – zanim

Ć

ćma – ciemność

ćrulki/ćrulci – ziemniaki w mundurkach

ćwierć – zapole, sąsiedź, część stodoły

ćwiklisko – pole po ćwikle

ćwikła – burak pastewny

ćwiklany – przymiotnik od *ćwikła*

D

dachorz – dekarz

dalek – daleko

dbały – dbający o swój wygląd

deczka – serwetka

dejcuch – szybko, sprawnie

deka – 1. duża serweta lub obrus; 2. koc, pled, też nakrycie na łóżko

dekiel – przykrywka

dekielek – mała przykrywka

demfer – kocioł do parowania kartofli

dera – koc

dżeżdżowo woda – deszczówka, woda deszczowa

deżdżyk – deszcz

dębczok – kij dębowy

(do)diachła – do diabła, przekleństwo

dinks/dynks – rzecz trudna do określenia

dochówek – przychówek, dzieci

dodek – dziadek

dodka – babka

do dom – do domu

dojczkatolik – Niemiec-katolik

do kupy – zebrać coś razem

dołyszek – mały dołek
dom – sień
doma – w domu
domeczek – drewniana ubikacja z serduszkiem
dora – dorosła panna *pej.*
dorfrapejta – plotkara
dorna – darni
drach – 1. latawiec; 2. smok; 3. duch, który kradnie u innych i przynosi tam, gdzie mieszka
drap – szybko
draska – zapalka
drągowina – długi kij, drąg
drdza – rdza
drewnik – szopa, pomieszczenie na drzewo
drewniok – drewniak, but drewniany
drewutnia – pomieszczenie na drzewo
drobie – boki wozu drabiniastego
drobka – drabina
drużbić się – przyjaźnić się
drużka – przyjaciółka
dryft – nieużytek blisko lasu
dryła – siewnik
dryndać – dzwonić
drzeć – iść szybko
dubeltowo – podwójnie
duczek – tłuczek
dukać – 1. uderzać, tłuc; 2. maczać, zanurzać; 3. drzemać w niewygodnej pozycji; 4. słabo czytać
duknąć – uderzyć, stłuc, szturchnąć
dukoc – tłuczek do miazdżenia (zwykle ziemniaków)
dukusy – tłuczone ziemniaki
dunderować – wyzywać (kogoś)
dupersznyt – elegancik
durch – ciągle, wciąż, przez
dusza – 1. dusza; 2. część dawnego żelazka
duszrować – zmawiać się po kryjomu
dukane (pyry, bulwy) – tłuczone (ziemniaki)

dwalatny – dwuletni
dworek – podwórko
dworyszek – małe podwórko
dybole – dyby *pej.*
dyby – obuwie z drewnianą podeszwą
dycht – zupełnie
dyć – przecież
dydek – smoczek
dydkać – ssać o *dziecku*
dydki/dydcy – piersi
dygle – garnki
dzierlojda – skowronek (czubaty), śmieciuszka, dzierlatka
dziugnać – nabić na widelec, spróbować, posmakować
dźgnać – ukłuć
dyngować – chodzić z *dyngusem*
dyngus – dyngus, bicie różgami w Wielki Tydzień lub Poniedziałek
Wielkanocny (czasem różgami kolczastymi)
dyngusy – ci, którzy chodzili *dyngować*
dynko – dno (najczęściej rzeki)
dyśło – dyszel
dziadzia – dziadek *pieszcz.*
dziadzius/dziaduś – dziadek *pieszcz.*
dziadyga – dziad *pej.*
dziamdziac – jeść wolno
dzieciątko – niemowlę
dziebko – trochę, ździebko
dzierzbic – 1. cerować; 2. jeść szybko i dużo
dzieża – naczynie drewniane do wyrabiania ciasta
dzieżka – doniczka
dzikątko – młode dzika
dziumdzia – osoba byle jaka
dzyndzle – bąble
dźwierka – małe drzwiczki
dźwierze – drzwi

E

ejerbok – owczy baran

ejpa – nieistniejący już sklep wielkotowarowy w Złotowie przy ob. placu Paderewskiego

ejska – rozsada, mała roślinka

ekstra – specjalnie, dodatkowo

erbnąć – zyskać coś, dziedziczyć, też skraćć *przen.*

erwyszować – znaleźć

F

faflot – pies szczekający bez powodu

faflotać – szczekać

fafuta – mina, buzia

fajerka – zapalka

fajfka – fajka

fajrować – świętować

fajry – święto, uroczystość

faksy – głupoty

fale – loki

farfole – śmieci

farfoty – śmieci

farmazyn – człowiek, który zaprzedał duszę diabłu

farycjusz – obłudnik

faryna – cukier pośledniego gatunku

fasa – beczka do gnojówki, wody

fąs/fus – wąs

fąchol – wąsacz *pej.*

fąsiorz – wąsiarz

fechty – chodzenie na plotki

fedelhalter/fejderhalter – obsadka

feder – obsadka ze stalówką

federkasta – kałamarz

federpouzy – przyrząd z piór do szorowania garnków

feferkuchen – piernik

felka – skóra

Tara do praniu – tarka do prania

ferety – rzeczy, ubiór
fertich/fertiś – gotowe
fest/feste – mocno
ficać – skakać, kopać, wierzgać
figajda – koń, który kopie
filejki – firanki robione na specjalnych drutach
filować – pilnować, czekać na coś
fizmatenta – nieokreślone bliżej przedmioty
flanca – rozsada
flancować – sadzić rozsadę
flaszka – butelka
fleja – nieporządna, brudna kobieta
fligier/fliger – samolot
foll gaz – na całego, całą parą
flytka – drewniane naczynie służące najczęściej do kąpienia dzieci
fojer – ogień
framuga – otwór w piecu do podgrzewania wody, potraw
frangować się – mocować się, uprawiać zapasy
frechowny – niegrzeczny
fretkać – 1. jeść (w przypadku zwierząt, szczególnie małych); 2. jeść, o dziecku
przen.
frolajna – panna, dziewczyna
frykasej – potrawka
frymarczyć – spekulować
frymle – frędzle
frysztyk – śniadanie
fryszwurszt – świeża kielbasa
fryzjerka – toaleta
funt/fuńt – miara wagi ok. pół kilograma
furfać – źle gospodarzyć
furfolić – ts.
fus – wąż
fuszer – partacz
fuszerować – partaczyć
futer – karma (dla zwierząt)
futernio – miejsce, gdzie przygotowywało się karmę dla zwierząt domowych
futrować – karmić zwierzyne

futrowana rękawica – rękawica wyściełana futrem
furtolić – marnotrawić
furtonić – marnotrawić
fuzlować się – strzępić się
fypcys – za małe ubranie (za krótkie, za ciasne)
fyrtel – okolica

G

gable – 1. grabie z drewna; 2. metalowe widły wielopiętrowe do ziemniaków
gaciory – majtki *pej.*
gadulski/gadalsci – gaduła
gafle – 1. widły do ziemniaków; 2. widły drewniane (rzadziej metalowe)
dwurożne do słomy, siana
gajor – gąsior
gajory – stado gęsi
galoty – majtki
gałabek – 1. gołabek – ptak; 2. gołabek – potrawa
gałęziówka – grube gałęzie na opał
ganc – całkiem
ganek – korytarz
gapa – wrona siwa, czasem też – kawka i kruk
garbiorz – garbarz
gardyna – firana
garniować – ozdabiać potrawy
gatki – majtki, kalesony, też reformy damskie zawiązywane w pasie, nie
zszywane w kroku
gąbka – 1. buźka; 2. całus, pocałunek *przen.*
geburctag – 1. urodziny, dzień urodzin; 2. przyjęcie urodzinowe
gęba – 1. gęba, buzia; 2. całus, pocałunek *przen.*
gębuchna – 1. buźka; 2. całus, pocałunek *przen.*
gęsio mąka – mąka jęczmienna na kluski dla gęsi
gbur – gospodarz, chłop
gburas – wielki gospodarz
gdowa – wdowa
gdowiec – wdowiec
genau – dokładnie

gemyza – zupa
geszeft – sklep, interes
geszenk – prezent
gewera/giwera – karabin
gewiter/gewyter – burza
gira – noga *pej.*
giskana – konewka
glaca – łysina
glacówa – łysina
glajda – nieporządna, niedbała dziewczyna
glajdziorz – ktoś niedbały, nieporządny
glajdrowaty – nieporządny
glamozić się – robić powoli, nie spieszyć się
glanc – polewa cukrowa na drożdżówce
glancować – czyścić
glancpapier – papier ścierny
glazejki – rękawice skórzane
glądać – patrzeć
glądkać – patrzeć *do dziecka*
gliniaty – gliniasty
glinica – 1. gliniaste pole; 2. gliniasta droga
glizda – dżdżownica
glizderyja – coś nieudanego, zwykle o cieście
głik – szyja
glót/glóto – 1. odchody ludzkie, zwierzęce; 2. wydzielina z nosa (smark)
glótfasa – urządzenie do wywozu nieczystości
glubka – gatunek śliwki
głabnąć – szybko złapać
głabnica/głębica – miejsce, gdzie jest głęboko
głębok – głęboko
głyk / głył (goły) – szyja (odkryta)
gnebać/gnybać – grzebać, szperać
gnić – wylegiwać się
gniewalski/gniewalsci – ten, kto się często gniewa
gnojewa – gnojówka
gnot – kość *pej.*
gnuc – duży, twardy kawałek czegoś

gnybać – grzebać
gnyka – jabłko Adama
gnykieć – kciuk
golitko – brzytwa, golidło
gołachy – niedojrzałe owoce
gorącz – gorączka, upał
gor – duży garnek
gornek – garnek
gornyszek – garnuszek
gorzci – gorzki
gorzelany – pracownik gorzelni
grable – grabie
grabelki – małe grabie
grablisko – trzonek grabi
grajetka – harmonijka ustna
granica – miedza
grandziorz – grandziarz, awanturnik
grochowiny – resztki roślin grochu po wymłóceniu
groc – muzykant
gropa – garnek
grośka – zabawka
grubera – grubas
gruber – spulchniacz
gruberować/grubrować – uprawiać ziemię kultywatorem
gruchowka – grzechotka
grybłować – zbyt dużo o czymś myśleć, zastanawiać się
gryfel – przyrząd do pisania na tabliczce
gryszpan/grynszpan – bukszpan
grys – kaszka manna
grzebyszek – spinka do włosów typu grzebyk
grzybowisko – miejsce, gdzie jest dużo grzybów
gulajka – brodawka
gulok – indyk
gulon – indyk *pej.*
guła – 1. indyczka; 2. niedojda, głupia (na ogół dziewczyna)
gumiak/gumiok – but gumowy
gumocz – but gumowy

gumoły – buty gumowe *pej.*
gumyknyp – cienki, pękający lód
gunić się – bawić się w berka
gurglować – płukać gardło
guzdrać się – grzebać się
guzdrorz – ktoś powolny, kto się guzdrze
guzioł – guz, węzeł
guźlic – robić *guzty*
gwiozda/gwiołzda – gwiazda
gwiozдор – przebrana osoba, która rozdaje podarki w wieczór wigilijny
gyste mleko – kwaśne mleko
gzub – dziecko *pej.*
gzubar – dziecko *pej.*
gzubas – dziecko *pej.*
gzubońder – dziecko *pej.*

H

haczyk – szydełko
haczka – motyka *zdrobn.*
haft – zeszyt
hajcować – palić
hajkać – spać (do dziecka, o dziecku)
hajwender – maszyna do siana, zgrabiarka
haka – motyka
hakać – plewić motyką
halcierz/alkierz – alkierz, izba zwykle niewielka, do spania
halter – obsadka
hamkać – jeść *do dziecka*
hamsrować – nielegalnie handlować nie swoim towarem
handlerz/hendlorz – handlarz
hangryst – agrest
haps – kęs
harfa – rodzaj „sita” do sortowania ziemniaków
harmonijka – harmonia
harnatla – spinka do włosów
hebama – akuszerka

heklować – szydełkować
heklówka – szydełko
heksa – czarownica
hendlorka – handlarka
hendlorz – handlarz
herszt-baba – silna kobieta
hip – raz, uderzenie
hojbaczka – huśtawka
hojbać się – huścić się
hok – hak
hoker – taboret
hopskugel – koziołek
houzy – 1. spodnie; 2. rajstopy
hopsać – skakać
hungenarka – konna zgrabiarka do siana hurigan – huragan
huzok – zajęć
huźdawka – huśtawka, też obrotowa na słupie

I

iglaty – iglasty
igliczka – drut do robótek ręcznych
ikra – łydka
ikrzyca – ryba w okresie tarła
inakszy – inny
ino – tylko
inszy – inny
(ten) istny – ten ktoś
izba – pomieszczenie mieszkalne
izbuszka – *izba zdrob.*
izdebka – *izba zdrob.*

J

ja – tak
jabłczorka – jabłonka
jabuzie – tatarak

**Fłaszka do piwa –
butelka do piwa.**

jachciorz – myśliwy
jachta – polowanie
jachtówka – kiełbasa z dziczyzny, obecnie także z innych mięs
jachtówka – *jachtówka eksp.*
jaczka – mały sweter
jajeczka – jajecznicza
jajówka – jajecznicza
jajóda – jajecznicza *pej.*
jaka – sweter
jak dalek są ziemniaki (bulwy)? – czy się ugotowały ziemniaki?
jasno jagoda – czarna (niebieska) jagoda
jasny – niebieski
jaśnidło – niebieska farbka do bielizny
jarka – zboże jare
jarmak – jarmark
jarmuż – szczaw
jarząb – jarzębina
jaucha – gnojówka
jaż – aż
jaźwiec – 1. borsuk; 2. ktoś obrośnięty *przen.*
jedza – jedzenie
jegliwie – igliwie
jejter – kultywator
jerum – wykrzyknienie
jeżdźać – jeździć
jęczmienisko – pole po jęczmieniu
jęczmionka – słoma jęczmienna
jęczmyszek – ropne zapalenie powiek
jezioro – jezioro
jeziorko – małe jezioro
johanesbera – porzeczką
jopa/jupa – męskie okrycie wierzchnie, też jesionka
juchon – robak – szczypawka
jud/judo – udo
juszy – uszy
jury – uszy
juzda – uzda
juździenica – uzda

K

kachla – kafel

kacerek – kałuża

kaczucha – mała kacuszka

kaczyrek – błotko

kaj – gdzie

kajka – kacuszka *pieszcz.*

kakał – kakao

kalk – wapno

kalkować – białkować wapnem

kalmus – tatarak

kałandorz/kałendorz – kalendarz

kałdun – brzuch, zwykle wielki brzuch

kałędy – niegrzeczni chłopcy

kamasznik – rzemieślnik produkujący kamasze

kamieniorz – kamieniarz, pracownik, który tłukł kamienie

kamień łód pioruna – kamień piorunowy

kamiń – kamień

kamyszek – kamyczek

kana – duże naczynie blaszane do mleka

kanka – mała *kana*

kapelusz – kapelusz

kapaluńder – kapelusz *pej.*

kapuściona – 1. woda po kiszzonej kapuście; 2. zupa z kiszzonej kapusty

kara – taczka

karbonada – schabowy

karczunek – miejsce po wykarczowanym lesie pokryte karczami

kareta/karyta – korpus gęsi, kaczki

karkowina – mięso z karku świńskiego

karoli – człowiek nienormalny

karolka – warząchew

karować – ciągnąć, wieźć coś na taczce

kasta/kista – skrzynia

kastrola – garnek do parzenia kawy

kaszorek – rodzaj sieci na ryby, podrywka

kaszówa – kaszanka

kaszyra – kaszanka *ekspr.*
kauter – kocur
kautron – kot pej.
kawał (kawła D.) – kawał czegoś
kazalnica – ambona
kazub – 1. duży brzuch; 2. łobuziak, dziecko pej.
kele – koło (czegoś)
kejter/kiejter/ciojter – pies-samiec
kiej – dokąd, gdzie
kiejś – kiedyś
kierz – krzak
kierzanka/kierzenka/cierzenka – masielnica
kierzek – krzaczek
kijonka – specjalny kij do „bicia” bielizny przy praniu
kijok – kij, laska
kipa/cipa – kosz wiklinowy lub druciany z dwiema rączkami
kipnąć – umrzeć *przen.*
kirchut – cmentarz ewangelicki, czasem żydowski
kista – drewniana skrzynka
kita – warkocz
klabrować – wspinać się na stertę czegoś
klafcić – dużo gadać
klafciorz – drwał, też pracownik leśny
klafciora – żona *klafciorza*
klaftować – plotkować
klafta – pocięte drzewo ułożone w stertę m kwadratowych
klajter – 1. ktoś kudłaty, też o zwierzęciu; 2. kłak; 3. pies łągęga
klajtry – włosy pej.
klajtrzok – ktoś kudłaty, też pies pej.
klakeraj – biegunka
klakrać – brudzić, chlapać czymś brudnym, też byle jak pomalować np. ścianę
klank – charakterystyczny odgłos samochodu, traktora
klapa – ta, co dużo *klapie*, plotkara
klapać – plotkować, gadać byle co
klapeta – kobieta dużo mówiąca, zdradzająca tajemnice
klaper – 1. trzepaczka; 2. wialnia; 3. ktoś, kto dużo mówi, *klapruje*
klaphouzy – majtki z odpinaną z tyłu klapą

klapidupa – plotkarz
klapory – uszy
klapować – dużo mówić
klaprować – 1. czyścić zboże na wialni – *klaprze*; 2. dużo, byle co gadać; 3. sortować ziemniaki; 4. plotkować
klaprownica – ta, co *klaprjuje*, plotkuje
klapsztula – kanapka posmarowana i złożona na pół
klapy – plotki
klekcich – ten, co klekce, plotkarz, plotkara
klekcicha – ta, co *klekce*, plotkara
klekotać – plotkować, dużo gadać
klekotmaszyna – plotkara *przen.*
klekoty – 1. rodzaj młotka drewnianego, którym tłucze się zamiast dzwonków w czasie postu; 2. plotki
klemra/klamra – 1. spinka do włosów; 2. spinacz do bielizny
klepidupa – osoba, której nie można powierzyć tajemnicy, papla
klepok (klepok) – moneta, drobne pieniądze
klikać – brudzić, plamić
kłobis – ktoś/coś dużego, grubego
kluczyk – pierwiosnek
kluk – nos *pej.*
kluka – 1. kwoka; 2. krowa
klumrować – kultywatorować
kluńder – pies *pej.*
klinkier – nos
kłoba – coś grubego, np. kobieta, kłoda drzewa
klytrować – plotkować
klyty – plotki
knep – mało (brakuje czegoś)
knebel/knybel – kij
knop – 1. chłopak, wyrostek; 2. węzeł
knuflok – czosnek
knup/knupek/knupeł – supel
knurci – suche drewno zbierane w lesie
knykeboki – spodnie 3/4, rybaczki
knyplik – kij *ekspr.*
knypie – paluszki do jedzenia

knypser – włącznik/wyłącznik światła
knypsnać/knypsować – włączyć/wyłączyć światło
knyrać/knerać – mącić (płyn)
knyrka/ knerka – mątewka
kobieta/kobita – najczęściej żona
kole – koło
kolebaczka – kołyska
kober/kołber – kosz wiklinowy z uchwytem
kolebać – kołysać
kolebanie – kołysanie
koleraba/koloraba – kalafior, czasem kalarepa
kołek – kołowrotek
koło – rower
kołocz – bułka
kołowrotny/koowrotny – oglupiały, też – w złym humorze
komora/kumora – spiżarnia
koniarnio – stajnia
kopci – łuski od grochu
kopel – pasek
kopla – ogrodzenie dla zwierząt (zwykle krów, owiec) na łące, polu
koponka – 1. naczynie drewniane (najczęściej do wyrabiania ciasta);
2. nieforemny ogórek *przen.*
kopystka – łyżka drewniana
korpol – 1. brukiew; 2. głowa *przen. pej.*
korpolisko – pole po brukwi
kosisko – rękojeść kosy
koszczka/kokoszka – skrzyp polny
koszka/ kószka – ul
koszorz – rzemieślnik, który wyplatał kosze
kowerta – koperta
koza – dziewczyna, podlotek *przen.*
kożden – każdy
koźlon – kozioł *pej.*
koźlorka – żona *koźlorza*
koźlorz – chłop na niewielkiej zagrodzie (posiadający zamiast konia i krowy –
kozę)
kober – duży kosz z dwiema rączkami

kraczejka – przyrząd do mierzenia ziemi
kradziej – złodziej
krajzówka – piła tarczowa
krawczka – krawcowa
kręciołek – mątewka
kropusy – wysokie buty z cholewami
kropy – szyje gęsie
krowiarnio – obora, pomieszczenie dla krów
krowieniec – odchody krowy
krótkość – krótki czas
krówsci – krowi
kruchta – kula do podpierania się
kruka – 1. gąsior do wina; 2. kostur, kij inwalidzki, laska
kruszczonka – grusza – drzewo
kruszka – grusza – owoc
kruzelkop – człowiek, któremu kręcą się włosy
kruzłowaty – kędzierzawy, o kręcących się włosach
krwawo – czarny salceson
kryka – starucha
krykieć/krykeć – kciuk
krykiel – staruszek, niesprawny (inwalida)
kryksztok – kij używany przez pastucha bydła
krymer – kultywator
krymerek – materiał podobny do futerka, mocno poskręcany, na kołnierze
kryps-grzbiet
kryzelwint – wiatr kręcący wysoki słup kurzu
krzciny – chrzciny
krześnioczka – chrześniaczka
krześniok – chrześniak
krzoda – środa
krzun – szron
krzyżówka – skrzyżowanie dróg
kubaba – angielskie ziele
kubeł – wiadro
kubera – tłuczone ziemniaki + mąka + tłuszcz
kucać – kaszleć
kuch – placek drożdżowy

kuczor/kuczer – stangret
kuderajstwo – nieporządek
kugel/kugiel – bombka na choinkę
kukiełuszka – kukiełka (chleba)
kulka – bombka na choinkę
kulman – pijak *przen.* (bo się kula)
kulos – człowiek kulawy
kumnia/kumnio – siatka na ryby
kupać – kupować
kupczyk – uczeń kupca
kurok – kogut
kuron – kogut *pej.*
kuronder – kogut *pej.*
kurzawa – kurz
kurzejka – kurka – grzyb
kurzyć – palić papierosy
kurzyna – mięso kurze
kurzy rynek – plac targowy, gdzie sprzedawano drób
kuwerta – koperta
kwakać – brudzić, plamić
kwirlejka – mątewka
kwirlok/ kwyrlok – mątewka
kworta – kwarta, naczynie metalowe o pojemności 1 litra
kysta/kista – skrzynka

L

lager – obóz (koncentracyjny)
lapenkol – zupa ze słodkiej kapusty
latawica – dziewczyna, kobieta, która biega po wsi, zamiast zając się pracą
laterka – latarka
latny – letni
latosi – tegoroczny
latowy – letni
latoś – tego roku
lauba – altana
launa – zły humor

Flaszka do grzaniu – butelka do
ogrzewania (zwykle nóg)

leberka – wątrobianka
lekciejszy – lżejszy
lelemes – melasa
lemka – owca
leńcuch/łyńcuch – łańcuch
lewus – mańkut
lichotka – ktoś lichy, mizerny
listek bobkowy – liść laurowy
listowy – listonosz
litewka – męska robocza cienka marynarka
locha – dziura w rajstopach
lochmaszyna – dołownik
lofer – ten, kto *lofruje*
lofrować – chodzić na plotki, chodzić byle gdzie
lojfer – chodnik
lola/loula – laga, mocny kij
lontrus/lońtrus – łobuz
lorbas – chłopak *pej.*
lotać – biegać
lotkać – biegać *do dziecka*
lubawy – chudy (o mięsie)
lucerka – lucerna
lulkać – spać *do dziecka*
lumpfer/lumper – ktoś, kogo często nie ma w domu, kto marnuje czas
lumpfrować/lumfrować – być ciągle poza domem, marnując czas
lumpiorz – szmaciarz, człowiek, który objeżdżał wioski i skupował szmaty
luńtrus – ktoś zaniedbany
luter – ewangelik, czasem: Niemiec
lycki/lyjcki – lejce

Ł

łabuz – łobuziak, urwipoleć
łanny – ładny
łapica – łapka na myszy
łapawica – rękawica

łapu-capu – byle jak
łęty – łodygi ziemniaków
łoblysnąć – obejrzeć, przyjrzeć się
locknąć się – oprzytomnieć
łopacznie – opacznie, odwrotnie
łorli kluk – orli nos
łostać – zostać
łowies – owies
łoza – ostra trawa znad brzegów rzek (używana na podściółkę)
ług – woda po gotowaniu bielizny
łyaskać się – błyskać się
łyaskawica – błyskawica
łyaskać – uderzyć

M

macecha – macocha
macoszka – bratek
madrac – materac
majątek – duże gospodarstwo ziemskie, własność dziedzica
majty – majtki *pej.*
makówa – głowa *przen. pej.*
makowica – głowa *pej.*
mamrolić – mówić po cichu
malki – farbki wodne, akwarele
manglować – maglować
mantel – płaszcz
manygować – lenić się
maryjonek – majeranek
maryjonka – biedronka
masel – przecinak
maszora – wyrosnięta dziewczyna
maszyna – westfalka, piec kuchenny
maślerz – maślak
maślorz – handlarz skupujący masło
mączka – krochmal
mączkować – krochmalić

mączysty – mączysty
memlać/memlać/mymlać – długo żuć (o starym człowieku, nie mającym zębów)
mendolik – medalik
miarkować – przeczuwać, przypuszczać
miągwa – maruda
miech – worek
Miemiec – Niemiec
mieso/miyo – mięso
miętki – miękki
mimek – kotek *pieszcz.*
mimo – obok
mir – 1. cierpliwość; 2. spokój
mirdzi – niechęć
miszorz – kastrator
miśnik – kredens kuchenny
mit/myt – razem
mita/ myta – kopiec
mitręga – uciążliwość
mniotła – miotła
młodzie/ modzie – drożdże
mobilmachung – mobilizacja
modełko – wzór, wykrój
modre – środek do bielenia bielizny
modro kapusta – czerwona kapusta
mojo/moja – żona
mojska – zupa mleczna
moltych – posiłek
mora – zmora, która dusi człowieka w nocy, zły duch
mostrych – musztarda
mówma – przypuścmy
mrózewsci/mrózewski – mróz, zwykle silny mróz
muchojor – muchomor
mudzić – zabierać czas
mufa – część ubrania do chowania rąk przed zimnem
mulorz – murarz
murzyć się – brudzić się

mustro – wykrój, wzór (zwykle krawiecki)
muszkaty – pelargonie
muzyka – zabawa taneczna
mita/myta – kopiec
myca – czapka *pej.*
mycka – czapka
myśnik – szafa w spiżarni
mysthaufen – miejsce, gdzie gromadzi się obornik
myszoidry – myszy *pej.*

N

nabuzowane – mocno napalone w piecu
nabuzowany – pijany lub zdenerwowany
nacechować – naznaczyć
nacechowane – naznaczone
nachrychy/nachrysty – wiadomość
naciołpane – nabrudzone, naniesiony piach
najfeszlus – zamek błyskawiczny
najwer – nos *pej.*
najwolec – najbardziej chcieć, lubić
na knybel – bez ślubu
nakładać – nakładać, naładować
na kolano – (włosy obcięte) krótko, przy skórze
nałożny – przyzwyczajony
nałożyć się – przyzwyczaić się
napiyntek – obcas
naprzykczony – natrętny
naramka – ramiączko
nagabnąć – przygarnąć sobie
narzekocz – ten, kto często narzeka
nasamprzójd – na początku, na przedzie
na ostatku – na końcu
nastąpić się – usunąć się
na szago – na skrót
na szrej – na skrót
nasztelować/nasztylować – nastawić, uregulować np. radio

natron – soda
nazad/nazod – do tyłu, z powrotem
ne – masz, bierz
niecie – bierzcie
nec – siatka na zakupy
nerwejs – nerwowy
niedalek – niedaleko
niebiesko śliwka – śliwka węgierka
niedara – niezdara
niedzarny – niezdarny
niedbalus – ktoś niedbały
niegodziwiosz – nicpoń
niegodziwy – psotny
Niemra – Niemka *pej.*
nieroba – nierób, leń
nie wiada – nie wiadomo
niewolniczy palec – palec serdeczny *przen.*
nieworty – niewart
niewortny – niegrzeczny, niedobry
niewyrozumiański – niewyrozumiały
niezdarus – ktoś niezdarny
nikiej – nigdzie
ni raza – ani razu
niygodziwy – niegrzeczny
nochajder – nos *pej.*
nojmnik – najemnik
noparstek – naparstek
nopiętek – obcas
nowina – ziemia pierwszy raz orana
nowy księżyc – nów księżyc
nudel – makaron
nudzić – zbierać się na wymioty
nuzłować – o deszczu: ciągle padać, siąpić
nyda – świnka, też przezwisko
nydka – świnka
nyga – komar
nykać – zdrzemnąć się

O

- obgarynać** – obgarniać
obklikrać się – ubrudzić się
oblec się – ubrać się
obleczenie – pościel
obleczywo – pościel
oblodra – część napierśnika w uprzęży końskiej
oblyśnąć – obejrzeć, przyjrzeć się
oboczyć/łoboczyć – zobaczyć
obsiekiwać – kosić dookoła
obślichcić – ubrudzić
obślichcony – ubrudzony
obtążyć – oparzyć kureę
obuć się – założyć buty
obształować/obsztelować – zamówić
obzełgany – taki, który kłamie (łga)
obziąbić – oziąbić się, też: przeziąbić się
ochędożony – oczyszczony
ochędożyć – oczyścić
ochroniarka – opiekunka w *ochronce*
ochronka – przedszkole
ociołznać – okiełznać
odczepiny – oczepiny
odczyniać – odczarować, wygnać chorobę
odkładnik – część pługa odkładająca skibę
odryglować – odsunąć zasuwę (rygiel)
odziń/łodziń – ogień
ogieron/odzieron – koń *ekspr. pej.*
oglizdrany – zabrudzony
ogłady – pierwsza oficjalna wizyta młodego w domu panny młodej
ogładziny – pierwsza oficjalna wizyta młodego w domu panny młodej
ognaryja – utrzymanie dla zdających gospodarstwo
ograżać/ogrożać – mieć dreszcze zwiastujące chorobę
ogrodowy – ogrodnik
ojla – sowa
oklakrany/oklikrany – ubrudzony

okolory – okulary
okonus – mały człowiek
okowita – denaturat
okrasa – rozdrobnione, surowe mięso gęsi z przyprawami
okrzódek – miększ chleba
onegdy – wczoraj lub przedwczoraj
opaciszyc – otulić, zabezpieczyć
open – otworzyć
operyjorz/łoperyjorz – wariat
opka – na ręce (do dziecka lub w języku dziecięcym)
opółka – kosz bez uchwyty do karmy
oporynek – ranek
oprzątać – nakarmić zwierzęta (domowe)
organistówka – dom zamieszkały przez organistę
oronka – świeżo zorana ziemia
ory – uszy
osiepnąć – okrzyknąć
ostać – zostać
osterajer – pisanki, malowane jajka wielkanocne
ostróźnie – ostrożnie
ostrz – ostrze
ostrzega – ostrzeżenie
ośnik – dłutko do drzewa
ośpice – 1. ślad po szczepieniu przeciw ospie; 2. szczepienie przeciw ospie
owcze/łowcze nożyce – nożyce do strzyżenia owiec
owczy baron – samiec owcy
ożeniaty – żonaty

P

pachciorz – dzierzawca
pachta – dzierzawa
pajtucha – kaczuska *pieszcz.*
pakieta/ pakiejta – paczka
pałaco gwiazda – kometa
palować – wiązać bydło do białego kołka (pala)

Dzban – dzban

paluńder – palec *ekspr.*
panienka – żrenica
pantoflorz – wytwórca drewniaków (pantofli)
pańtówka – ziemniak
papiorz – rzemieślnik, który układał papę na dachu
paplot – ktoś, kto wiele mówi, *paploce*
paplotać – mówić dużo, byle co
paprać się – 1. robić coś powoli, niezdarnie; 2. ropieć się, trudno goić się
papryta – błoto, maź
papudrak – ten, kto byle jak wykonuje pracę
parachfia – parafia
parachfian – parafianin
paradny – 1. zrozumiały; 2. paradny, świąteczny
parchato żaba – ropucha
parchaty – w krostach
parcela – parcela, wydzielona działka
parnik – miejsce, gdzie przygotowywano karmę dla zwierząt
parocz – miejsce, gdzie przygotowywano karmę dla zwierząt
parzucha – zupa ze słodkiej kapusty
parzybroda – zupa ze słodkiej kapusty
pasisko/pastwisko – pastwisko
paskuda – ten, ta, co jest paskudna
pasować – przymierzać
pastorka/pasterka – pasterka (dziewczyna pasąca bydło)
pastorz – pasterz
pasturek – mały pasterz
patanek – rodzaj obuwia wsuwanego na nogi
patelka – mała patelnia
patelnica – 1. duża patelnia; 2. smażonka ze świeżego mięsa świńskiego
patelucha – patelnia *ekspr.*
pateractwo – partactwo
patronka – biedronka
patyk – zagroda dla świń
pazgnokć – paznokieć
pazgrejty/pazgryjty – palce u rąk *pej.*
pazłotko – staniol
pepla – topola

petrolka/pitrolka – mały garnek z rączką
petrollampa – lampa naftowa
petrych/pitrych – nafta
pędały – pedały
piaszczyty – piaszczysty
piechty – pieszo
pieczora – przezwisko kobiety
piecorz – zdun
piekarka – miejsce, gdzie przygotowano karmę dla zwierząt
pierdoły – plotki, czcza gadanina
pierścionkowy (palec) – serdeczny (palec)
pierwu/pierwej/pierwy – najpierw
pieździura – pieszczoch
piętok – obcas
piętówka – obcas
piki – coś kłującego, najczęściej o igliwiu
pikiel – pryszcz
pilok – penis
pilować – pilnować
piła – tartak
pindel – pakunek, tłumoczek
pindelek – mały *pindel*
piniek – pieniek
piorga – niewielkie gospodarstwo lub przedsiębiorstwo
pisakowy – urzędnik
pitka – mała gąska
piórko – stalówka
picpie/piple – 1. niewykształcone pióra ptasie
- 2. *podlotki przen.*
piranc/pyranc – dżdżownica
piszczok – dziecko, które często piszczy *przen.*
piszczołka – 1. fujarka; 2. dziecko, które często piszczy *przen.*
pitrol – nafta
pitrolka – 1. niewielki garnek z jedną rączką; 2. lampa naftowa *przen.*
pitucha – kaczątka, rzadziej gąsiątka
plażyć – pasować
plemprać – myć, robić coś z wodą

plempać/ plympać się – kąpać się
plendrzy/plendze/plendzy/flendze – placki ziemniaczane
plichna – dżdżownica
plociuch – plotkarz
plotka – 1. wąska wstążeczka wplatana we włosy; 2. obmowa
plunder/pluńder – szmata, ścierka
podhaczony – trzymany pod rękę
pluńdry – ciuchy, byle jakie ubrania
pluta – 1. kałuża, też miejsce podmokłe *stp.*; 2. deszczowa pogoda, mżawka
plachta – prześcieradło
pląt – ścierka, szmata
plótniany – płócienny
pochowa – pogrzeb
pochwalić – powiedzieć: „*Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus*”
pocięgiel/pociędział – pasek skórzany
podeszew – podeszwa
podgardlica – podbródek człowieka, też zwierzęcia
podglądacz – ten, kto podglądał (na weselu)
podkurek – 1. posiłek po kolacji; 2. poczęstunek po darciu pierza
podpołudek – drugie śniadanie
podogonica – część uprzęży końskiej
podspodek – halka
podszrajbować – podpisać
poga – „mała żabka” *pieszcz.* o dziecku
pojta – stopa, noga, *pej.*
pokorbiać – naśladować, przedrzeźniać
pokryjamu – po kryjomu
pokrzywka – świerzb
połać – uderzyć, rzucić np. kamieniem, kijem
polterabend – tłuczenie szkła na szczęście pod domem weselnym
w przeddzień ślubu
poltrować – brać udział w *poltrowaniu*
poltrowanie – branie udziału w *polterabend*
poltrownik – uczestnik *poltrowania*
południe – 1. obiad; 2. południe
pomagier – pomocnik
Pomry – niemiecka część Pomorza

pomyje – resztki jedzenia, płynne odpadki
ponorowić – przywiązać, przyzwycząić się
pońtory – pończochy *pej.*
poprawiny – uroczysty posiłek na drugi dzień po uroczystości (np. weselnej)
porannik – szlafrok
porgole – wydzieliny z nosa
portmonejka – portmonetka
porka – bliźnięta
porodnia – izba porodowa
portci/portki – spodnie
pory – spodnie *ekspr.*
posmaka – skosztowanie
posnukany – pocerowany
posog – posag
posowa/posoba – sufit, powała
postawić się – źle się zaprezentować
poszarychować – podorać
poszcześcić – powiedzieć „Szczęść, Boże”
poszorek – uprząż
pośmiechowisko – pośmiewisko
potoczka – beczka do prania
potorać – pognieść np. zasłane łóżko
potorany – pognieciony – np. o łóżku
prowadnica – sufit, powała
powąż – drąg do mocowania siana na wozie
powiadać – mówić, opowiadać
powózka – bryczka
powrzósło – sznur pleciony ze słomy
poszew – poszwa, zwykle duża
powszechny dzień – dzień powszedni
pozbadnąć (kogoś) – poznać, rozszyfrować (kogoś)
półczworta – jednostka miary: 3,5 np. fury siana
półćwierci – jednostka miary, np. funta kaszanki
półtrzecia – jednostka miary, 2,5 fury np. siana, zboża
pószewka – powłoczka na poduszkę
prabusia – prababcia
pracheryja – uboga kobieta

prachorz – biedak, nędzarz
prowdziwek – grzyb prawdziwek
prowdziwy – grzyb prawdziwek
prawy – grzyb prawdziwek
prejsłok – borówka
profet – ten, kto przepowiada przyszłość
proppek – korek
prośniok – prosię
prowda/prouwda – prawda
prymulka – pierwiosnek
przechworstny – wybredny
przeciagać się – przeprowadzać się
przecie – przecież
przedszkolank – mąż przedszkolanki
przemówić się – pomylić się, przejęzyczyć się
przednio izba – najlepsze pomieszczenie w domu, paradny pokój
przefrymarczyć – 1. zmienić; 2. stracić, przepuścić
przeklekcić – przepłotkować
przepadlisko – miejsce, w którym można wpaść (najczęściej w bagno)
przepasować – przegapić
przetmienić się – zamienić się
przetranowić – roztrwonić
przewidny – prześwitujący
przewolić – przewrócić
przeżgać – przebić, zrobić dziurę
przyleźć/przyłyżć – przyjść *pej.*
przylisić się – przypalić się
przyliszony – przypalony
przywtórzyc – zgodzić się
psiakrewka – perliczka
psiarstwo – przewzisko odnoszące się do gromady awanturników
psico – byle co
psito – mała ilość, tyle co nic
psiuna – coś małego, nieudanego
pucować – czyścić
pudding – budyń
pukelbauer – garb

pukiel/pikel – 1. garb; 2. człowiek garbaty
pułka – 1. lalka; 2. mała dziewczynka *przen.*
purchwa – wesz owiec
purgol – smark
purtnąć – puścić bąka
puszew/puszwa – pościel
puta – indyczka
putka – mała indyczka
puzy – policzki
pyda – rączka z rzemieniami do bicia
pydka – nóżka
pyła – tabletki
pyra – ziemniak
pyrda – mała osoba *pej.*
pyrzyisko – pole zarośnięte perzem
pysać – sikać, oddawać mocz
pysa – mocz
pusblaza – pęcherz moczowy
pysmajora – mrówka *pej.*
pyskocz – pyskacz
pysy – mocz
pytrollampa – lampa naftowa

R

rachlowiny – zgrabione resztki zboża
radelko – przyrząd do wykrawania chruścików, też do wykrojów krawieckich
radirguma – gumka do ścierania śladu ołówka z papieru
radiska/radyska/rediska – rzodkiewka
radyrować – gumkować
rajbach – zamieszanie
rajsferszłus – zamek błyskawiczny
rajtrować – jeździć konno
rajzefiber – nerwowy stan przed podróżą
rajzetasza – torba podróżna
rajzok – gruby kij, laska do podpierania
rajzon – laska *pej.*

rajzować – jeździć, podróżować
rajzuch – laska *pej.*
rapota – stara miska, też stare garnki
rapucha – ropucha
raszpel – pilnik
raszpelek – pilniczek do paznokci
reblować – pruć
redlić – orać
redło – radło, narzędzie do radlenia
redłować – spulchniać ziemię radłem
regelmantel – płaszcz przeciwdeszczowy
rejwach – rozgardiasz
rek – rak
rekruta – rekrut
rentowina – wołowina
repeciadło – 1. wyzwiszko, zwykle kobiety; 2. grat, stara hałaśliwa maszyna
repecion – ten, kto repetuje
repetować – hałasować
repety – hałasy
roba – świnia
roboczy – robotny
robol – robak *pej.*
robon – robak *pej.*
robonder – robak *pej.*
rodzeństwo – rodzeństwo
rober – łobuz
rojbrować – łobuzować
rojma – reumatyzm
rok – spódnica
romatus – reumatyzm
ronkle/runkle – buraki
rozbuć się – rozebrać się
rozdruć – rozrzucać
rozkupy – rozdzielnie
roztwierać – otwierać
rozwerk – kierat
różgorz – różdżkarz, człowiek odnajdujący źródło

Ruch – Rosjanin *pej.*
Ruchol – Rosjanin *pej.*
ruczka – niski taborecik
rudzynki – rodzynki
rug cug – szybko
rukzak – plecak
rumel – wieczorek taneczny
rumotnąć – grzmotnąć (gdy coś spadnie)
rumplotać – hałasować
runkła – ćwikła
ruńcować – bałaganić
Rusok – Rosjanin
rusztunek – drag do mocowania siana na wozie
rybionka – zupa rybna
rybowanie – łowienie ryb, rybołówstwo
rycht – tak, właśnie tak
rychtować się – przygotowywać się, przygotowywać się
rychtyczny – prawdziwy
rychtyk/ rychtyś – tak, właśnie tak, naprawdę
ryczon – część wozu do umocowania kłonic
rydel – szpadeł
rydelek – daszek (czapki)
rydzek – rydz *neutr.*
rygiel – zamek wewnętrzny
ryn – w środku
ryrać/ rerać – mieszać, kręcić ciasto
ryży – rudy
rzadki/rzodki groch – zupa grochowa, grochówka
rzodcie (bulwy) – 1. nie gęste, rzadkie, z dużym odstępem np. zboże; 2. zupa ziemniaczana
rznać (w kąt) – rzucić (w kąt)

S

samolubski – samolub
smosieja – samosiejka
samson – samolub

sapa – katar
sapicha – katar *ekspr.*
sapieja – 1. katar *ekspr.*; 2. ktoś zakatarzony
sapać – złościć się
schoda – schodek
szczapać – złapać
se – sobie
sekut – klótnik
sekutnica – klótnica
sekutnik – klótnik
seterka – woda sodowa
serwoda – serwatka
serowo woda – serwatka
siekierzysko/siecierzysko – rękojeść siekiery
sień – korytarz
siepa – owca
sieпка – mała owca
sinek/siniak – grzyb zajączek, siniak
sinka – niebieska farbka do bielizny
siwula – kobieta o siwych włosach
skarupa – skorupa
sknerny – skąpy
sklep – piwnica
skoczek – pasikonik
skoczybruzda – ekonom *przen.*
skórcz – szpak
skrzebolić – dużo i często płakać
skrzeczeć – marudzić, płakać
skrzeczka – skwarka
skrzek – 1. płacz; 2. dziecko, które *skrzeczy*
skrzeka – dziecko, które *skrzeczy*
skwaknąć – rozgnieść, rozduścić
slonyszko – słoneczko
sluchaczka – konfesjonał
slucharka – konfesjonał
smaka – smak, apetyt
smark – 1. katar; 2. małe dziecko pej.

Dukacz/duczek do mięsa –
tuczek do mięsa

smarkówa – *smarkata* dziewczyna
smarowidlorz – brudas
smarowidło – coś do smarowania
smary – bicie
smażonka – potrawa smażona zwykle po zabiciu świni
smentorz/smyntorz – cmentarz
smug – 1. podmokła łąka; 2. pas trawy przy wodzie
smykać się – ześlizgiwać się, spadać
snałki – płytki
snałko – płytko
snokówka/snukówka – cerówka
snopówka – 1. sieczka; 2. gruba igła do cerowania
snowadło – snowadło, część krosien
snuć – prząść na kolowrotku
snukać – cerować
sor – samiec sarny
sorternie – dokładnie
spasać – opasać, zabezpieczyć pasami
spaślok – grubas
spaśny – tłusty
spierka – kłótnia
spodek – siennik
sporczydła – moczary
spowiednica – konfesjonał
spodek – 1. część wozu drabiniastego; 2. materac, wkład (piernat) do łóżka
spód – część wozu drabiniastego
spódnik – halka
spółdzielnia – sklep
szpury – koleiny, ślady po pojeździe
sprosno – brzydko
sprosny – nieprzyzwoity
srodzi/srogi – 1. wielki; 2. groźny
srodze – bardzo
srojodka – surojadka
statci/statki – naczynia
statory – naczynia *pej.*
steczka – ścieżka

stegna – ścieżka
stęga – wstęga, wstażka
stolatny – stuletni
stołowy – pokój stołowy
stopięć – człowiek kulawy *przen.*
storek – dziadek
storka – babka
stronować – trzymać czyjąś stronę
strożoki – strażacy
strupy – łupież
strużyny – obierki ziemniaków, warzyw, owoców
strychołek – osełka do ostrzenia kosy
strzecha – 1. dach słomiany; 2. krzaki wierzbowe
stymnąć – zdjąć
stygnąć – zdjąć
suć – sypać *stp.*
suty – sypany
susz – owoc suszony
swatować – swatać
sypialka – sypialnia
szabel/szablok – fasola
szafnąć – dać radę dużo zjeść, poradzić sobie
(na) szago – (na) skos
szaluźnia – rupieciarnia
szajbus – wariat
szajtrok – niegrzeczny chłopiec
szalerek – mały chlewik, najczęściej na węgiel
szalota – sałata
szalpa – owca
szampelion – grzyb pieczarka, też kania czubajka
szandar – żandarm
szaro godzina – zmierzch
szarych/szaryś – pług dwuskibowy lub trzyskibowy
szarychować – orać płytko pługiem dwuskibowym
szatory – szmaty
szczapić – złapać
szczربول – ktoś szczerbaty

szczypok – szczupak
szczypawica – szczypawka
szewiec – szewc
szewiectwo – szewstwo
szept/szypt – grzbiet u kosy
szkalować – krzyżeć, też kłamać, oczerniać kogoś
szkapina – nędzny koń
szklanny – szklany
szkło – słoik
szlaberlak – śliniak
szlabrok – ten, co *szlabruje*
szlabrować – dużo mówić
szlachciorz – rzeźnik
szlachtować – zabijać i oprawiać zwierzę
szlejka/szlajfka – wstążka
szlojder – proca
szlojfa – wstążka
szlory – taczki
szlura – ten, kto *szlura*
szlurać – pociągać nogami
szlury – pantofle domowe (laczki)
szlus – koniec
szłyps – krawat
szłapa – noga *pej.*
szmaciorz – wędrowny handlarz, który skupował szmaty
szmolec – smalec
szmyrgła (mieć) – bzika (mieć)
sznaps – łyk wódki, kieliszek wódki
sznejman – bałwan
szneka – drożdżówka
sznelbaki – racuchy
sznufer – 1. nos *pej.*; 2. ten, kto *sznufruje*
sznufrować – przeszukiwać, węszyć
sznupa – buzia *pej.*
sznurok – but sznurowany
sznurówka – kamizelka, też damska bielizna z flaneli
sznyt – szyk, elegancja

sznythouzy – rodzaj majtek
sznytka – kawałek chleba
sznytlauch – szczypiorek
sznyptuch – chusteczka
szpyranc – dżdżownica
szokolada – czekolada
szołna – zagajnik
szopa/szópa – szopa, pomieszczenie gospodarcze
szorować – iść szybko, spieszyć się *przen.*
szoseja – szosa
szpacerówka – wózek spacerowy
szpek – słonina
szpigiel – lustro
szpilhouzy – spodnie dziecięce z szelkami
szpotawy – krzywy
szporować – oszczędzać
szporowny – oszczędny
szport – żart
szportowny – wesoły, żartobliwy, lubiący żarty
szpotol – ktoś kulawy
szpotawy – kulawy, krzywy
szpuk – ten, co *szpukuje*
szpukować – straszyć
szpukowidło – wyzwiszko
szpunka/śpiunka – spinka do włosów
szpury – ślady, koleiny
szpycować się – cieszyć się na..., przygotowywać się, planować
szpyra – skwarka
szpyrka – 1. skwarka dem.; 2. opryszczka
szpyta – noga *pej.*
szrajbować – pisać
szruber – szcztotka ryżowa
sztacheldrut – drut kolczasty
sztafirować się – stroić się
sztanga – rama rowerowa
sztapel – stos np. drewna
sztaplować – układać jedno na drugim

sztathalter – karbowy
sztecher – narzędzie do usuwania osty
sztender – stojak
sztoba – kawałek chleba
sztof – materiał
sztopówka/sztepówka – cerówka
sztotrorz – jąkała
sztram – ciasno, wąsko
sztrempel/sztrympel – 1. resztkę pióra po obdarciu z pierza; 2. łącznica ziemniaka, wiecheć, – 3. splątany sznurek
sztuderować – studiować
sztula – kawałek chleba
sztukować – przedłużać, np. suknię, spódnice
sztyca – podpórka
sztyfel/sztifel – 1. but gumowy
- 2. but z cholewą
sztyft/sztyfta – terminator, ten, kto uczył się zawodu
sztyga – kopa zboża w polu
sztytować – pasować
sztyry – cztery
sztryrykańciasty – czterokanciasty
szuchrować – oszukiwać
szuńdy – nosidła do naczyń z wodą
szwajcer – 1. pasterz trzody, owiec; 2. znachor, odczyniasz, zaklinacz
szwajcerka – kobieta, która doła krowy w majątku
szwama – gąbka
szwargotka – gadulska
szwendrować -przeszukiwać
szyber – zasuwa w kominie
szykaniowanie – szykanowanie
szylować – zezować
szymel – 1. kuchenny stołek bez oparcia; 2. koń siwy, siwawy; 3. koń na biegunach
szypa – łopata
szyrnio – warsztat

Ś

ślągwa – ktoś, kto pracuje byle jak

ślkonka – szklanka

śliwczonka – śliwa – drzewo

śliwczorka – śliwa – drzewo

ślklorz – szklarz

śla/ślo – uprzęż

śledni – ostatni

ślotać – latać

ślorz – rymarz

ślubna – żona

ślubny – mąż

ślurać – powłóczyć nogami

śmiechowisko – pośmiewisko

śmierdziucha – dziewczyna, która śmierdzi

śpica – 1. szprycha; 2. coś ostro zakończonego

śpiczka – drut do robótek ręcznych

śpik – sen

śpiunka/śpionka – kłamra, spinka

śrebło/śrybło – srebro

śrubstak – imadło

świerczyna – 1. drzewo świerkowe; 2. las świerkowy

świerzba – świerzb

świerzbic – swędzieć

świerzbączka – świerzb

świeżynka – świeże mięso

świętojonka – porzeczką

świniarnio – chlew dla świń

świński rynek – plac targowy, gdzie handlowano zwierzętami

T

tabaciera – tabakiera

tabliczka – tabliczka drewniana używana w dawnej szkole do pisania

tafla – tablica

tamstądy – stamtąd

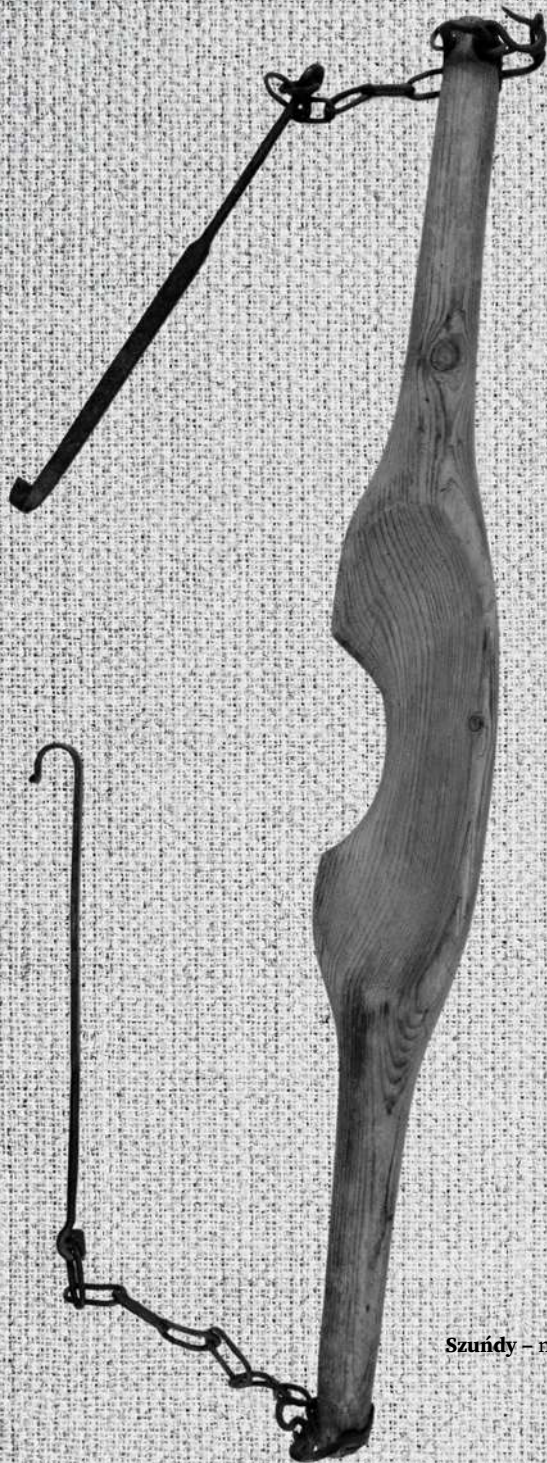
taska – filiżanka
tasza – torebka
taszenlampa – latarka kieszonkowa
tedy – wtedy
tej – 1. wtedy; 2. ty (zawołanie)
temu – dlatego
tepiś – dywan
tereśnia – czereśnia – owoc
tereśniarka – czereśnia – drzewo
tero – teraz
teścia – teść
tiktocz – zegar *przen.*
tłuka – narzędzie do tłuczenia lnu
tokle/tołkle – naczynia
tomborek/tamborek – drewniane koło do naciągania haftowanego płótna
topporek – toporek
toporzysko – rękojeść toporka
top – duży garnek
topek – 1. garnuszek; 2. nocnik
torbanka – lada sklepowa
torfisko/torfowisko – torfowisko
torfnik – pomieszczenie, gdzie przechowywano torf
toryna – miska
toter – gąsior
tośćać się – iść powoli, wlec się
trajkocz – człowiek, który *trajkocze*
trajkotać – dużo, byle co mówić
trajkotka – kobieta, która wiele *trajkocze*
trapejta – 1. przezwisko (fujara, fajtłapa); 2. trąba, fanfara
tregerok – suknia bez rękawów
trełować – dźwigać coś, idąc
trep – drewniak
trepy – schody
treter – traktor
trodel – frędzel, pompon
trojhender – niemiecki „opiekun” pilnujący polskich rodzin
trojlejt – wybudowanie

troty – trociny
trowa/truowa – trawa
truna/trona – trumna
trusiek – królik
trygiel – duży gar, kocioł
trzebno – trzeba
trzebować – potrzebować
trzeciówka – butelka o pojemności 1/3 litra
trześnia – czereśnia
tuk – szpik kostny
tuleja – fajtlapa
tulpa – tulipan
tuta/tyta – duża torebka papierowa
tutać – trąbić
tutka – torebka papierowa
tupkać – biegać *o dziecku, do dziecka*
tynta – atrament
tyntenfas – kałamarz

U

uliczka – furtka
unurany – zabrudzony
umurzony – ubrudzony
ungefer – mniej więcej
upominek – upomnienie, przestroga
usiąść się – usiąść
uskromnić – 1. sprzątnąć; 2. usunąć
uskromnić się – usunąć się
ustatkować się – doprowadzić się do normalności
ustronić – schować, sprzątnąć
uszpować – oszczędzić
uświerknać – zeszywnieć z zimna
utyłać – ubrudzić
utyłać się – ubrudzić się
uwiążć/uwięźć – wykonać coś na drutach z wełny
uworcie – bagno

Szundy – nosidła do wiader

W

- wabsman** – swat
wabsmanować – swatać
wadzić się – klócić się
wałek – 1. wałek do ciasta; 2. wałek do maglowania bielizny
wałówka – wałek do maglowania bielizny
wałkować – 1. wałkować ciasto; 2. maglować (bieliznę)
wańtuch – 1. gruby brzuch; 2. przezwisko
wark – ochota
warstat – stół, ława stolarska
warzochew – warząchew
waserwaga – poziomica
wąsiona/włosiona – gąsienica
wdziaknąć – wbić
wechrzedni – średni
wedle – w sprawie, po coś
wej – wykrzyknienie
wek – słoik
wek – precz
welować – losować, głosować
wero/wyro – łóżko *pej.*
westfalka – metalowy piec kuchenny
westka – kamizelka
weśródek – środek
wądół – staw
węborek – wiadro drewniane
wędrorz – żebrak wędrowny
wędrus – żebrak wędrowny
wiada – wiadomo
wiater – wiatr
wiązanki – snopki słomy lub trzciny układane na dachu
wiążć – dziać na drutach
wichajster – trudne do określenia urządzenie
wielgo choroba – padaczka
wierściodko – zwierciadelko
wierściodło – zwierciadło

więziony – robiony na drutach
widelki – rozgałęziona gałąź
wieczerzo – kolacja *stp.*
wieczny Żyd – handlarz wędrujący po wsiach i sprzedający drobne towary
wieczór zapustny – ostatni wieczór zapustów
(do) wiedzenie – (do) wiadomości
wielgi/wieldzi – duży
Wieldzi Piątek – Wielki Piątek
Wielganoc – Wielkanoc
Wielgo Sobota – Wielka Sobota
wielkanocno izba – najładniejsze pomieszczenie w domu (używane zazwyczaj tylko w okresie świąt)
wilgły – wilgotny
winkiel – hak
wintbojtel – ptyś, ciasto z bitą śmietaną
wieńcewe/wieńcove – 1. dożynki; 2. uroczyste zawieszenie wieńca na nowym domu
wierściodelko – lusterko
wierściodło – lustro
wietrznica – deska przy szczycie domu
więzidło – robótka dziana na drutach
więzienie – robótka dziana na drutach
wigilijno wieczero – wieczerza wigilijna
wionyszek – wianeczek
wisienka – jakiegokolwiek drzewo owocowe
wisionka – wiśnia – drzewo
wiśniorka – wiśnia – drzewo
wiśny – giętki, zwinny
witnać – uderzyć, np. kijem, pięścią
wkarować – wjechać taczka
wkarować się – wpakować się bez zaproszenia
wniebiegłosy – wniebogłosy
wodzity – wodnisty
wolarnio – obora dla wołów
wolorz – pracujący wołami
womitować – wymiotować
wózik – wózek

wprzódny – kiedyś, najpierw
wpucnąć – zjeść
wpucnięty – zjedzony
wrażyć – uciąć siekierą
wrota – brama
wrótnio – jedno skrzydło wrót
wstąpić się – skurczyć, się, sfilcować się
wuchta – moc (duża ilość) jednostek, przedmiotów, ludzi
wuja – wuj
wursta/wurszta – kiełbasa
wurstzupa – woda po gotowaniu białej kiełbasy
wurszta – kiełbasa
wyblankować – wyczyścić, wyjść
wyboczyć – skręcić w bok
wic/wyc – żart, kawał
wychodek – ubikacja (na zewnątrz domu)
wyczoczniały – wyschnięty, wysuszony, pozbawiony treści
wyczoczniec – wyschnąć, stracić soczystość
wydmuchowo – miejsce, gdzie mocno wieje
wydukać – namoczyć
wydzymnąć – wyząć
wygarynać – wygarniać
wyglancować – wypucować, nadać butom połysk
wygrajdać się – wygramolić się
wygwizdowo – szczere pole
wyheklować – zrobić coś na szydełku
wyklubrować się – wydobyć się
wyklekotać – wygadać
wykrakać coś – przewidzieć coś
wylojrowany – wyrobiony, luźny
wymączkować – wykrochmalić
wymuskać (np. talerz) – wyczyścić do czysta
wymurzony – wybrudzony
wypnidupa – rubaszne określenie góry
wyprawiny – przyjęcie, czasem też stypa
wypsieć się – zapomnieć, uciec z pamięci
wypucować – wyczyścić

wyrebłować – spruć
wyredlić – wykopać ziemniaki radłem
wyroślok – roślina zbyt szybko rosnąca, bezużyteczna
wyrszaft – gospodarzenie
wyrudować – wyciągnąć drzewo z korzeniami
wyrychtować – naprawić
wyrychtować się – przygotować się
wysemknać się – wygadać się, też wymknać się
wysiudać (kogoś) – wypchnąć (kogoś, np. z krzesła)
wysiudać się – wysiusiać się, oddać moc
wysok – wysoko
wyszlurany/wyszlurowany – starty (o zelówkach)
wyszmorany/wyszmurany – wybrudzony
wysznufrować – wyszukać
wyszparaić – usunąć, wyrzucić
wyświntuchowany – wybrudzony
wydzymnąć – wżąć
wyżawa – wyżyna, miejsce położone wysoko
wyżki – miejsce położone wysoko

Z

zabindować – zabandażować
zaboczyć – zapomnieć
zachachmęcić – zgubić
zaciągadło – zasłona
zadrzewnieć -zardzewieć
zafantować – zająć coś przez komornika
zagarynać – zgarniać
zaglądocz – widz na weselu, nieproszony, zagląający przez okno
zagojeć się – zagoić się
zagrabiny/zgrabiny – zgrabione resztki zboża, siana
zagrodnik – chłop gospodarujący na zagrodzie
zająkać się – jąkać się
zaklepusy – zupa zaklepana
zakolebać – zakołysać
zalatywać – śmierdzieć

**Koszyczek/kipka/
cipka** – koszyczek

zamudzać – zabierać komuś czas
zapaska – fartuch, fartuszek od pasa w dół
zapowiedzie – zapowiedzi
zasłonica – zasłona
zaszperac – zaaresztować
zaszpuńdować – zamknąć, zwykle: zagnać drób do obejścia
zasztekrować – zamknąć, głównie bramę
zaślichcić – 1. zamulić (żołądek); 2. zabrudzić
zatorzyć – puścić gazy
zawdy – zawsze
zawekować – zaprawić
zbanek – dzbanek
zbanyszek – dzbaneczek
zbożowiec – magazyn zbożowy
zbuchnąć się – zderzyć się
zbrechtać – mieszać z błotem
zdorta – wierzchnia część pociętego na deski pnia
zdrój – źródło
zdrucać – rzucać
zeblec się – rozebrać się
zebuć – zdjąć obuwie
zebuć się – rozebrać się
zebuty – rozebrany
zemknąć się – wysliznąć się, spaść
zeszkaradzić – stać się brzydkim
zeszoto – sito
zejbel – nóż
zesel – fotel
zęból – człowiek, który *zęboli*
zębolic – wysmiewać się, dokuczać komuś
zęby paść – plotkować *przen.*
zgarynać – zgarniać
zgęziały/zgędziały – przygnębiony, przybity
zgierowany – zepsuty, sfermentowany
zgniłek – leniuch, obibok
zgniły – leniwy
zgniloch/zgniluch – leń

zgnilota – lenistwo
ziebok – źrebak
zielazło – żelazo
zielosko – żelazko
zimnica – zimno, chłód
zmarnota – marnotrawstwo
zmówiny – zaręczyny
zmuda – zmarnowany czas
zmudzić – zmarnować czas
zocierka – zacierka
zofa – kanapa
zoki/zoci – skarpetki
zokonica – zakonnica
zołgata – wąskie przejście między zabudowaniami
zorgować – zaopatrywać, znosić, przynosić, załatwiać
zorgowny – zaradny, oszczędny
zosa – sos
zotrzymać se – zatrzymać sobie
zorta – rasa, gatunek
zosa/zousa – sos
zuptycie/zuptówka – zupa warzywna
zwerbnać – ukraść
zwiesna – wiosna
zwonek/zwunek – dzwonek
zwonica/zwunica – dzwonnica
zwonyszek – dzwoneczek
zydel – krzesło, czasem taboret
zydłówka – dom na wybudowaniu
zygor – zegar
zylca – galareta
zyziół – ten, kto ma zeza

Ż

żelerować – gęstnieć (np. dżem)
żeniaty – żonaty
żgmot – grzmot

żgnąć – ukłuć

żgocz – ryba (ciernik?)

żgowka – pokrzywa żegawka

żniwa pańtówczane – zbieranie ziemniaków

żoga – 1. piła tarczowa; 2. każda piła z wyjątkiem tarczowej (Dzierżążenko)

żogować – piłować

żogowiny – trociny

żożka – mała piła, np. do metalu

żybura – niesmaczna potrawa, najczęściej zupa

życianny – żytni

żysko – rżysko

żytniówka – słoma żytnia

Ż

żdziebko – trochę

żrebak – 1. źrebię; 2. rozbrykany chłopiec *przen.*

Ciekawsze krajeńskie związki wyrazowe

Zebrany przez moich współinformatorów materiał językowy zawiera rozmaite związki wyrazowe wykraczające poza dość sztywne ramy słownika. Ponieważ zawiera jednak mnóstwo ciekawostek językowych, zdecydowano, by zamieścić je także za samym zestawieniem słów gwarowych. Szacunek dla informatorów nakazał też, by formy, które zwykle się w słownikach pisać w formie mianownika liczby pojedynczej, zapisywać w liczbie mnogiej; kilkukrotnie pytanie informatorów o liczbę pojedynczą kończyło się stwierdzeniem: „*Tak się u nos nie mówiło*”. To samo dotyczy całych fraz, zdań, które podawano zamiast pojedynczych wyrazów. Niewątpliwie stanowi to ciekawy materiał językowy, który wart jest utrwalenia.

ach wej – wyraz zdziwienia, niedowierzania

ady przecież – przecież, pewnie, dlaczego nie

ale tu ciągnie – czuć przeciąg albo smród

boka mieć – mieć zły humor

burszol od krów – pastuch krów

być na ostatnich nogach – stan ciężarnej przed rozwiązaniem

chruściana(chruściano) miotła – miotła z gałązek brzoźowych

ciedziem durch/ ciem durch – ciągle, wciąż

co je tero lous? – co się tu dzieje?

dej pozór na onego – uważaj na niego

do dóm iść – iść do domu

dostać gości – przyjąć gości w gościnę

do szyku – dobrze, poprawnie

drap przyjsć – nadażać, dawać radę

dukane pyry – tłuczone ziemniaki

dwa razy nie mówić – to jest możliwe

frymła mieć – 1. mieć zły humor; 2. chorować psychicznie
fury mieć – bać się

glondej jeno – wyraz niedowierzania
goły glit – goła szyja

idę, co przyjdę – idę już, by szybciej wrócić
idzie luz – zaczęło się
idź ciem lang – idź zawsze prosto
idź wkoło – idź z drugiej strony, od podwórka
ile to przyszło? przyjdzie? – ile to kosztowało? kosztuje?
ino roz – tylko raz
inną razą – innym razem
iść na stronę – odejść na bok (zwykle w celu załatwienia naturalnej potrzeby)
iść tyłem – iść drogą biegnącą za gospodarstwami

ja, ja – masz rację, zgadzam się
jak ci łysknę – jak cię uderzę!
jak daleko z nim je – w jakim on jest stanie?
jedną razą – pewnego razu
je kto doma? – czy jest ktoś w domu?
jeno się popotrz, jak ten gzub się uwolił – popatrz, jak to dziecko się
wybrudziło

klympa się latuje – krowa chce do byka
kto dalij zapędzi – gra w palanta
krablować – wchodzić do góry
kulać się po łące – kulać pączki
kusy kot nie zaszczeko – nie uraczysz

leżąc mieć – mieć w zanadrzu
łoł ciebie – dla ciebie
łoł tego – dlatego
ludzko obora – obora dla krów pracowników PGR

łazić (ł) o kruchtach – chodzić o kulach
łokrącać pyry – usuwać kielki z ziemniaków

mentalowy boms/bums – cukierek miętowy
mieć coś na szpurze – 1. mieć coś na myśli; 2. mieć coś na sumieniu
mieć wygląd – być ładnym, pasować do czegoś
mosz prowde – racja, masz rację
mie c strach – bać się
możesz wiedzieć – dajesz wiarę?
mróz folguje – mróz odpuszcza
my już mówili – rozmawialiśmy o tym, ustaliliśmy
myt przyjść – nadażyć, dać radę

na sam przód – na początku, z przodu
na wyśrodku – środa (środek tygodnia)
nie funksneruje – nie działa
nie ma jej widać – o kimś, kogo się długo nie widziało
nie ma słyhać – nie wiadomo
nie ma widać, kto to jest – nie rozpoznawać podczas oglądania zdjęć
nie mieć drygu – nie potrafić, nie znać się
nie mo mira – nie ma spokoju
nie może do tego przyjść – nie może sobie przypomnieć

obłożyć chleb – posmarować chleb
odebrać sobie – uszczknąć sobie część czegoś

pachnieć za czymś – przesiąknąć zapachem czegoś
patrzaj jeno – niemożliwe
podł na wojnie -zginął na wojnie
podług tego – według tego, zgodnie z tym
poszukać to – wymieszać np. kompot przed otwarciem
powiększone/powiększune szkło – lupa
pódź sa jeno – chodź no tylko
pójść do Niemiec – wyprowadzić się do Niemiec
pójść w bieg – szybko rosnać, o roślinie
przyjść do Podróźnej – wprowadzić się do Podróźnej
przyjść ran – nadażyć, dać radę
psie łajno – byle co
pstrokaty sztof – kolorowy materiał

robić kupki – układać siano w kopy
rozdziawić papę – głośno krzyczeć
rozdziawić sznaber – otworzyć dziób
rozgarnać ogień – rozsunać pogrzebaczem węgiel w palenisku
rycht ci se uwoż – nie do pojęcia, niemożliwe

siedzieć jak dodka – siedzieć zgarbionym
staro nona – stara panna
szpotawe giry – krzywe nogi
szpyrać coś – szukać czegoś
szykuje to się nie – to się nie układa

tą razą – tym razem
tedy ja – jeżeli tak, to zgadzam się
tej ty! – wykrzyknienie, zawołanie
ten mo zadane – ma w zwyczaju, lubi
ten ci mo wyszlurowane zelówci – on ma zdarte zelówki
ten ci wszystko wyblankował – on wszystko zjadł
też tej ja – przyznanie racji (prawda)
to jeno to je – o to chodzi, taki jest powód
to nie wyglądo – to nie pasuje do siebie
to z tego to je – to dlatego
to z tego przyszło – dlatego się wydarzyło

urznąć coś – gdy coś się udało

wychlać do cna – wypić do dna
wyjechany jest – nie ma go w domu

za świeżego prawa – teraz, zaraz
za świeżej pamięci – teraz, zaraz
za tym coś jeszcze jest – nie widać
zrobić hopskiegla – zrobić koziołka
zotrzymać se – zostawić sobie
zorgownym być – umieć coś załatwić

Strugocz/strug - strug

Krajeńskie formy imion żeńskich

Agnicha – Agnieszka *pej.*

Ana – Anna

Cila – Cecylia

Cylucha – Cecylia *pej.*

Dziunia – Elżbieta *pieszcz.*

Dziucha – Elżbieta *pej.*

Fema – Eufemia

Frącka – Franciszka

Gabi – Gabriela *pieszcz.*

Gerta – Gertruda

Jadwisia – Jadwiga *pieszcz.*

Johana – Joanna

Kachna – Katarzyna *pieszcz.*

Leocha – Leokadia *pej.*

Lokadia – Leokadia

Luca – Łucja

Misia – Maria *pieszcz.*

Mordusia – Leonarda *pieszcz.*

Wisia – Jadwiga *pieszcz.*

Krajeńskie formy imion męskich

Aloch – Alojzy *pej.*

Ejdy – Edmund

Jonek – Janek

Juchu (Jóchu?) – Józef *pej.*

Józwa – Józef

Frącek – Franciszek

Lochu – Alojzy *pej.*

Pioter – Piotr

Poś/Pojs – Paweł *pieszcz.*

Pochu – Paweł *pej.*

Zyga/Zygi – Zygmunt .

Krajeńskie nazwy pól uprawnych, łąk

---

glinice – gliniaste pola i łąki

kele pepli – obok pola rosły topole

kele Lenkałki – obok domu kobiety Lenkałowej

łąki na Horstach

na banowce – na ugorze

na dryfcie – łąki w lesie

na kampitach – podmokłe łąki

na strudze – łąki przed lasem

na Lisi Górze

Krajeńskie formy nazw kobiet zameężnych

Bełkowa – żona Bełki

Brewkowa – żona Brewki

Budniczka – żona Budnika

Cesina – żona Cessy

Cesowa – żona Cessy

Czyżowa – żona Czyża

Ciżyna – żona Czyża

Dudowa – żona Dudy

Dudzina – żona Dudy

Gburka – żona Gbura

Gluglowa – żona Glugli

Gluglina (rzadko) – żona Glugli

Gołowa – żona Gołły

Golina – żona Gołły

Jachowa – żona Jacha

Jaszka – żona Jacha

Juszkiewiczka – żona Juszkiewicza

Juszkiewiczowa – żona Juszkiewicza

Klimkowa – żona Klimka

Kluczkowa – żona Kluczki

Kosterka – żona Kostra

Kostrowa – żona Kostra

Kulaskowa – żona Kulaska

Lachowa -żona Lacha

Lupowa – żona Lupy

Lupina – żona Lupy

Łopianka -żona Łopiana

Łopianowa – żona Łopiana

Martynka – żona Martyna

Martynowa – żona Martyna

Piątkowa – żona Piątka

Procka – żona Proca

Procowa – żona Proca

Siegowa – żona Siega

Sporska – żona Sporsa

Sporsowa – żona Sporsa

Szauerka – żona Szauera

Szeflerka – żona Szeflera

Szeflerowa – żona Szeflera

Tomaska – żona Tomasa

Tomasowa – żona Tomasa

Urbanka – żona Urbana

Urbanowa – żona Urbana

Wendowa – żona Wendy

Wendzina – żona Wendy

Wnukowa – żona Wnuka

Jak widać, formy żeńskie tworzone są przez formanty -ka, -owa, -ina. Form tych nie tworzy się od nazwisk zakończonych na -cki, -dzki, -ski.

Krajeńskie patronimika

Warto przypomnieć o tych ciekawych formach wyrazowych, czyli patronimikach w tym miejscu, stanowią bowiem niezwykle przykładowy zachowania staropolskich form nazywania potomków. Wystarczy przypomnieć znane do teraz formacje tego typu: królewic/królewicz – syn króla, starościc – syn starosty, dziedzic – potomek dziada.

Te staropolskie formacje zachowane zostały w licznych polskich nazwach miejscowych typu:

Jakuszyce – miejscowość należąca do potomków Jakusza

Dobkowice – miejscowość należąca do potomków Dobka

Sulisławice – miejscowość należąca do potomków Sulisława.

Forma zachowana na Krajnie w nazwach osobowych dzieci skrócona została z – owic, do –oc, czasem – ic.

Maria Zientara-Malewska, nauczycielka ucząca w przedwojennej szkole polskiej w Wielkim Buczku napisała w swych wspomnieniach:

„Przy spisywaniu nazwisk dzieci zaszło nieporozumienie. Dzieci podając swoje nazwiska mówiły: „Glugloc, Martynoc, Tomasoc”. Kilka pierwszych nazwisk zapisałam tak, jak mi je podawano. Dopiero coś przy czwartym lub piątym zorientowałam się, że zaszła jakaś pomyłka. Zapytałam o nazwisko ojca – wówczas dzieci podały: Martyn, Glugła, Tomas, Klimek itd.”. (M. Zientara-Malewska, *Śladami twardej drogi*, Warszawa 1966).

Brewkoc – (od) Brewków

Brząkalic – (od) Brząkała

Dudoc/Dudziec – (od) Duda

Gapoc – (od) Gapa

Gburoc – (od) Gburów

Glugloc – (od) Glugłów

Jachoc – (od) Jachów

Klimkoc – (od) Klimków

Kołodzieic -(od) **Kołodziejów**

Kulaskoc -(od) **Kulasków**

Kulpoc/Kulpic – (od) Kulpa)

Masloc -(od) **Masel**

Stypoc/Stypic – (od) Stypa

Taterzyc – (od) Tatera

Tomasoc – (od) Tomasów

Urbanoc – (od)Urbanów

Zdrenkoc – (od) Zdrenków

Krajeńskie nazwy drzew owocowych

Krajna jest jedynym regionem polskiego kręgu językowego, w którym funkcjonowały (u niektórych najstarszych mieszkańców Krajny funkcjonują do dziś) ciekawe nazwy drzew owocowych, które warto w tym miejscu zanotować i przypomnieć:

I tak:

jabłczarka/jabłonka – jabłonka

jagodziarka/jagodzionka – wiśnia – drzewo

kruszcarka/kruszczonka – grusza

śliwczarka/śliwczonka – śliwa – drzewo

wiśniarka /wisionka – wiśnia – drzewo.

Krajeńskie przezwiska

Wszystkie one osadzone są w języku Krajniaków, warto nad nimi się pochylić. Uwagę zwraca przezwisko Purtek – kaszubskiego pochodzenia, na Kaszubach oznacza ono diabła...

Bażok

Bybas

Ciuba

Galileja

Jeleniok/Jelenioczka

Lituła

Mojska

Pegeerusy – mieszkańcy osiedli pegeerowskich

Piaskorze – mieszkańcy na uboczu wsi

Prugocz

Pluńder

Purtek

Sztoba

Świdrona

Świńsci Bak

Wioskorze – mieszkańcy z głównej części wsi

Żgocz/Żgoczka

Kilka uwag redakcyjnych

Słowniczek w zasadzie podaje formę słownikową wyrazów. Dość często jednak wyrazy, które teoretycznie np. posiadają liczbę zarówno pojedynczą jak i mnogą, używane są w gwarze tylko w liczbie mnogiej, stąd taki ich zapis. Tak jest na przykład w słowach *cycoki/cycoci, ćrulki/ćrulci, dydki/dydci*.

Znalazły się w słowniczku wyrazy w przypadkach zależnych, na przykład *do diachła*, które swojego mianownika w gwarze nie posiadają. Zwraca uwagę ciekawa forma trybu rozkazującego *bie! bieście!* – idź, idźcie!

Nie zastosowano odsyłaczy, choć sporo jest wyrazów, które warto porównać i zestawić, na przykład kilka równoległe używanych nazw tego samego desygnatu: huśtawka to *hojbaczka* albo *bombaczka*, biedronka to *maryjonka* i *patronka* itp.

Jednak większość różnic zawartych w warstwie fonetycznej, fleksyjnej czy frazeologicznej nie została tu (przede wszystkim z braku kontekstu) uwzględniona.

Petrollampa - lampa naftowa

Zastosowane skróty:

ekspr. – ekspresywnie

neutr. – neutralnie

pej. – pejoratywnie, w znaczeniu ujemnym

stp. – form znana staropolszczyźnie

zdrobn. – zdrobniale

- / - - oboczność wyrazu.

POSŁOWIE

Sama nazwa Krajny nie nastęrcza żadnych trudności językowych i historycznych. Oznacza ona ziemie położone na pograniczu (na skraju). Tak też tłumaczą nazwę wszyscy uczeni zajmujący się tym problemem. Pisałam o tym szczegółowo i dokumentowałam te ustalenia w tekście *Krajna – Nazwa – Granice* (Słupskie Szkice Polonistyczne, Słupsk 1996).

Pewne trudności pojawiają się, gdy mamy ustalić naturalne granice Krajny. Tutaj tylko przypomnę, że południową, naturalną granicą jest rzeka Noteć, która zawsze dzieliła (Wielko)Polskę od Pomorza. Jak każda ziemia graniczna, była terenem ekspansji sąsiadów – Pomorzan i Polaków. W XI/XII wieku udało się Pomorzanom przekroczyć linię Noteci, stąd do Krajny zaliczano okolice Ujścia i Czarnkowa, jednak napór żywiołu polskiego był o wiele skuteczniejszy, tak, że po opanowaniu Pomorza przez Bolesława Krzywoustego za rządztwem polskim szło polskie osadnictwo, które objęło całą Krajnę, po rzekę Debrzynkę, a w I połowie XIII wieku książęta wielkopolscy oderwali te ziemie od księstwa pomorskiego (gdańskiego), toteż, gdy w 1308/1309 roku Krzyżacy zaanektowali Pomorze Gdańskie, Krajna pozostała w Polsce. Dzieliła jej losy niezmiennie do 1772 roku, czyli do I rozbioru Polski. Po I wojnie światowej wbrew sytuacji demograficznej, cała bowiem Krajna zamieszkała była w zdecydowanej większości przez Polaków, tylko północno-zachodnia część została w państwie niemieckim. Ta część Krajny była określana po niemiecku: Grenzmark (Pogranicze), natomiast wśród Polaków, zwłaszcza mieszkających w państwie polskim, coraz bardziej utrwałała się nowa nazwa: Ziemia Złotowska albo po prostu Złotowszczyzna. Nobilitowało to tę część Krajny, zwłaszcza iż za geograficznym pojęciem Złotowszczyzny kryło się historyczne określenie ziemi polskiej nie tylko pod względem etnicznym, ale też ideowym, ludzie bowiem mieszkający na tej ziemi, w zasadzie chłopcy polscy, dawali wyjątkowe świadectwo swego patriotyzmu, przywiązania do mowy i tradycji, nadto niezwykłych zdolności organizowania się, zakładania własnych szkół „mniejszościowych” (piszę w cudzysłowie, gdyż ludność polska w tym okresie była tu w zdecydowanej większości), wydawania prasy, realizowania się w towarzystwach

kulturalnych, młodzieżowych, sportowych i gospodarczych. Zasluga w tym inteligencji polskiej, a zwłaszcza kilku księży z polskich parafii. To tu, na Złotowszczyźnie, znajdowała się duchowa (a poniekąd i polityczna) stolica całego Polactwa w Niemczech, gdyż na czele Związku Polaków w Niemczech – organizacji nadrzędnej w stosunku do wszystkich pozostałych – stał proboszcz z Zakrzewa, ksiądz doktor Bolesław Domański (1872–1939). Dzięki niemu, ale przecież przede wszystkim dzięki tym kilkunastu wioskom polskim Złotowszczyzna stała się wzorcem i świetnej organizacji, i bohaterskiego, chociaż pokojowego oporu.

W czasie II wojny światowej to bohaterstwo zostało poświęcone męczeństwem wielu. Płacili oni za: „Okruch prawa, // Polskie „W Boga wierzę”, // (za) każde polskie słowo”. Przypomnieć tu koniecznie należy tę pieśń, którą śpiewali jako swój hymn Polacy w Niemczech, także Polacy złotowscy.

Wypada przypomnieć pieśń tę w tej książeczce danej do rąk polskim nauczycielom Krajny Złotowskiej i polskiej młodzieży, która czasami gardzi mową ojców jako „wiejską”, albo niszczy mowę polską żargonem. Niechby nauczyciele tej ziemi wiedzieli, wśród jakich ludzi pracują, skąd ich ród, skąd ich polszczyzna, niech by pamiętali o swych poprzednikach, którzy za nauczanie polskiej mowy byli więzieni i mordowani. Wystarczy przypomnieć choćby sylwetki bohaterów książek *Jan Rożeński* czy *Dwie Marie* (to sylwetki dwu niezwykłych nauczycielek – Marii Gąszczak i Marianny Rożeńskiej); a tylu innych przecież czeka jeszcze na pokazanie, uratowanie od zapomnienia

Oby młodzież, ucząc się ze źródeł polskiej mowy – jakimi są gwary – nie dołączyła swym żargonem, „antypolskim” językiem do tych, co polską mowę niszczyli!

Po II wojnie światowej cała Krajna znalazła się w granicach państwa polskiego. Często odwołujemy się do jej świetnej przeszłości z lat walki o polską mowę i polski obyczaj. Rzecz w tym, by dzisiejsi mieszkańcy tej ziemi czuli się zobowiązani do obrony jej dobrego imienia, kontynuując tradycje i wspominając dzieje, które także zamknięte są w mowie ojców.

Jowita Kęcińska-Kaczmarek

Chochelka - chochelka/mała chochlá

Żabiół gębuchna

Kole Skica jesta maluchne jeziorko i dość wysokoł górka. Kole tyj górci pasturci paśli zawdy swoje lemki, kozy abo gysi, bo tam trołwa była dość wielgoł. Nomniejszy pasturek Jonek ostoł jedną razą dość długo kole jęziórka, bo lubił śpiywać. Siedzioł, blysoł wew wodę i śpiywoł. Aż tu wkoło ciemnica się zrobiła. Trzeba wracać do dóm. Pognoł Jasiu swoje gysi granicą, blyso, a tu na ty granicy stoi pęeknoł panna w ślicznyj modryj sukni, we białym spódniku. Jasiu jaż się przeraził. „Co łuna chce?” – myśli se chłopioszek.

A łuna do chłopoka:

– Jasiu, żem jesta wew wieldziej biedzie, ty mie możesz pomóc!

Chłopołk zrobił wieldzie blysy:

– Jo mogę pomóc? Toć taciej ładnej pannie, to bym pomógł.

– Tej jutro oporynku, jak byńdziesz swoje gysi pyńdzić nad jęziórko, łoboczysz na stęgnie maluchną żabkę. Jak ty jej dosz trzy razy gymby, tej ją odczarujesz. Nie zabołcz! Mołsz jej dać trzy razy gębuchny!

– To nie jesta tacie trudne, joł to zrobię!

Panna znikła, a Jasiu szedł do dóm i się radowoł.

Na drudzi dzień srodze rychło wstał, bo się nie chcioł spóźnić. Gysi trawę skubią, gajory gęgają, Jasiu blyso na stęgnę. Aż tu widzi: stoi tam wielgo rapucha, tako poczwarno, że jaż strach!!!! I się blyso na Jasia! Jak chłopołk oboczył tę poczware, tak pognał nazod do dóm i jaż się od strachu trząsł cały. I tak panna nie była wybawionoł. I do tero siedzi pod tą wielgą górą i czekoł na tygo, co jej trzy razy da gębuchny...

Z busią na targu

Mało Ewka od rana czekała na busię reginę, bo ta jej obiecała, że dzisiu pónďą na targ. A dziewczuszka tak chciała oboczyć, jak tam jesta, bo jej starszo siostra Johana mówiła, że wiele kramów, wiele ludzi przyjachało zez różnych stroni mają korolici i plotci, tyż materiały na roki, a wszystko tacie bestre i ładne.

To i czekała Ewka, bo dodek doł jej roz maluchny pieniążek i mówił, co by go schowała, bo może się kiedy przydo? Wew fartuchu, co go jej mama uszyła, miała małą cieszeń, w niej sznyptuch wyszywany bez cicię Zofiję i tam schowała swój skarb.

Busia Regina przylotła szybko, bo luna ciem durch się spieszyła.

– Żeś już na mnie czekała? – wołała od dworka, wparowała do sieni, jaż drewnioci pukali o gliniatą podłogę, tej potem do izby. – Wiesz, że ody mnie jesta trochę drodzi, bo naszo chałupka stoi kole śmintorza. Jużeś gotowo? – pytała i śmiała się do małej. – Mosz taszę na zakupy?

– Busia, toć jo nie byndę robić zakupów, bo mom jeno jeden maluchny pieniążek...

– Ale jo byndę robić, a ty mnie pomożesz – kłapała Regina. – Tu mom taszę, co żem w nij trzymała różne fizmatenta. A tu kipe, bo nie wiada, czy wiele, czy mało byńdziem dzisiu kupać. I targować się tyż trzeba, bo bez tygo nieładnie by było. No, tej idziem.

Złapała małą za rączkę i już była za progiem. A że Ewka mieszkała na ulicy Stoudziennej, to i niedalek miały do Nowego Rynku, gdzie w Złotowie byli torgi.

Ewka rozglądała się wkolo, bo mama nie pozwołała jej samej lofrować po ulicy, jeno doma abo kole ich domu i na dworku. To i ciekawo była wszyściego.

Wej, tam stary Maciej, co do oćca zachodził, coby Józwa mu coś uszył, tero idzie chyba tyż na targ, bo wlecze wieldzi miech.

Lun chyba chce kupić prosioci, bo zawdy jedną robę biją na Gody, drugą na Wielgą Noc – kłapała regina, bo tyż zoboczyła Macieja. A dalij już było widać drudzie kobity, co lotli oboczyć, co by tu kupić abo i nie. Zez samej ciekawości i co by oboczyć drudzich.

Ewka mocko trzymała się busi roka, bo się bojała, co by się nie zgubić. A i Regina ciem durch na małą blysała, bo wiedziała, że dziewczuszka pierwszy ro jesta na torgu.

Ju z z daleka było słyhać, jak tam jazgot wiedzci czyni żywina. Byli gysi i kuroci, kaczczi i prosioci.

Ale Regina poszła w tyn fyrtel, gdzie byli kramy z jedzą.

– Wej, obocz, staro Kacperka, ta zawdy ze swoich zogonów wiele przynosi, a nij to jesta smaczne. Hangryst momy u wos w ogródku, tyj nie byńdziem kupać. Łogórci już mo, ale twojo mama mówiła, że wiele posiała i tyż wnet bynda. Wej, jacie wiedzcie koleraby, może kupić jedną na ańtop. Byńdzie lepszy. Marchew mota swoją tej nie trzeba.

– Busia, a to co, te czerwone kuleczki? – pytała Ewka, kiej stanęli kole staryj Weńdziny, co miała na swoim kramie tacie kulci.

– To trześnie, żeś nie widzuała tacich?

– Bunia, a to jesta dobre?

– Oj, dobre, dobre! My żem tyż mieli, ale dodek Edziu ściał tereśniorkę, co u nos rosła i tero nie ma.

– Czymu dodek ją ściał?

– Bo skorce ciem wszystko zjedli nic dla nos nie ostawało. Tej jedną razą tak się rozzłościł, że siecierę wziął ze szyrni i polecioł ciąc tereśniorkę. Kiej żem wyszła, tej już nie było co ratować. A jak wyzywoł na te ptoci, ze wszystko zeżali!

– Busia, a to jesta smaczne? – jeszcze roz pytała mało.

– Jo wiem, czymu ty pytosz. Kacperka, toć dej małej parę trześni, co by posmakowała. A jo zaro kupię u wos osełkę masła, jeno dojta posmakować, czy nie jesta gorzcie.

Kacperka podała ewce garstę trześni, a tej wyjęła zez kipy, co ją miała na stole osełkę, odwinęła zez papierka. Smakowała regina maluchną łyżeczką maselko i wreście mówi:

– Jednak wasze masło nolepsze. Żem zawdy u drudzich kupała, ale wosze jesta doprowdy nolepsze.

Jaż tyż aż czerwono na gębie zrobiła się staro Kacperka, owinęła w drudzi papierek osełkę. Jeszcze się trochę zez busią targowali, aż koniec był tu, tej i pošli dalij.

Widzieli na kramach tworóg, co go kobity zez Świętyj przywieźli, była smietana, ale busia Regina już na nic nie blesała, jeno szła dalij.

– Busia, a gdzie plotci?

– Pódź tam, do Budniczi, u tej tacie ładne fizmatenta oboczysz.

Kiej doszli do kramu Budniczki, co zawdy się do wszyścich śmiała, uwidziała Ewka, że tam dziewuch małych i wielkich wiele, bo i było na co patrzeć. Plotki wew różnych kolorach, korolici, pierściunki, kolczyci wew juszy, a dalij materiały na różne rzeczy. Jaż blysy boleli od patrzeniu.

– I co? Co ci się nobardzij widzi?

– Busia, jo bym chciała taci pierściunek zez jasnym oczciem... jeno że jo mom jeno taci maluchny pieniążek od dodka...

– Pokoż!

Obejrzała Regina pieniążek, oboczyła, ile Budniczka chce za pierściunek, wyjęła ze swojej cieszeni jescze drudzi.

– Obocz, czy ci pasuje.

Budniczka podała Ewce dwa pierściunki i pasowali na jej chudziuchne paluszci.

– O, busza, tyn byńdzie dobry!

– Tej mosz, to byńdzie ode mnie i od dodka. Jeno nie zgub.

Wracali tej obie rade do dom, a Ewka ciem blysała na pierściunek, co świecił się na jej paluszku.

Tak i wrócili rade i wszyścim pokozali, co kupiła mała Ewka.

– A na drudzi tydzin pójdzie ze mną Johana – mówiła busia Regina. – Bo musi być po sprawiedliwości. A masełka pół dlo mnie, a pół dlo was.

Dziękowała Luca busi za masełko i obiecała pomóc przy pieleniu zogonów. Tej i poszła Regina nazod do siebie, a dziewuchy obie oglądali pierściunek z jasnym oczciem...

– Ja, ja, torg wew Złotowie, to jednak jesta taci ciekowy!!!

Pieśń Rodła

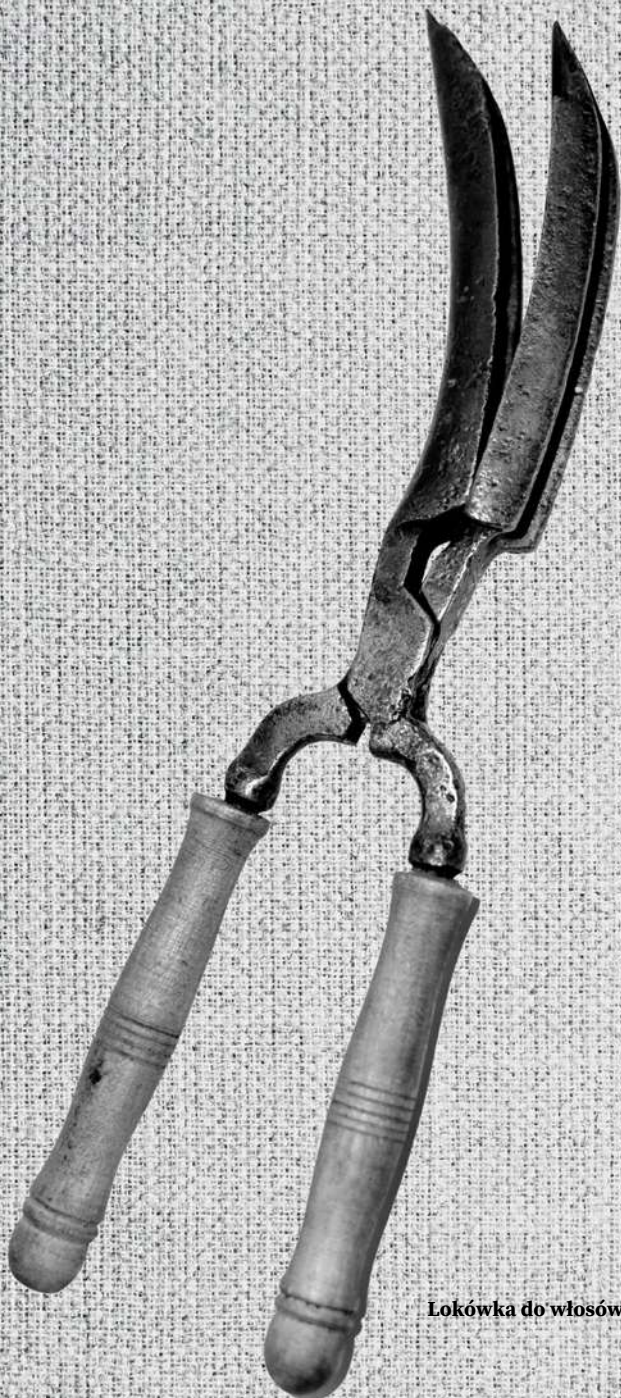
Autor słów: J. E. Osmańczyk, muzyka: P. Kaczmarkowa

Od wieków wszystko zwykli kłaść w ofierze,
Od wieków walczyć co dnia wciąż na nowo
O okruc przawa, polskie „W Boga wierzę”,
O polską duszę, każde polskie słowo.

Ref: Jesteśmy Polakami
I tego żadna moc nie zmieni,
Bóg z nami, sprawa z nami,
Bóg nam wiarą serca rozplómił,
Rodło królewskie mamy,
Jesteśmy Polakami!

Idziemy z siłą, co płynie z słuszności,
Nam walka hartem, a siłą wytrwanie
I przysięgamy na swych Ojców kości:
„O sprawę walczyć nigdy nie ustaniem!”

Ref: Jesteśmy Polakami...

Lokówka do włosów – lokówka do włosów

Wew krajeńskiej izbie

Już jest listopad, szybko ciemko na dworze, tej się zbierają wew kuchni, bo tu ciepło i blisko jedzy.

Busia przyńdzie na kołku weinę zez blyrwów, tej z weiny Reginka więzie zoci dla gzubów, bo łuni ciem drą i mają cybul... Dlo drudzich tyż, bo wew zimę dobrze mieć ciepłe zoci.

Luca – ta robi cwetry zez weiny, tyż ciepłe boby na zimę i łapawice, tacie zez jednym paluchem.

Dziewuchy wyszywają obruski, tyż na hoczyku obrabiają sznyptuchy, tacie jednak ładne koruńci...

Tyż klaprują o kawalyrach.

– Do Feli przyńdą wew niedzielę w oględziny do ich Gerty, jaż spod Złotowa. Nie wiada, co z tygo byńdzie, bo Gerta nie chce lyżć tak dalek, choć tam morgów wiele.

– A kawaler stary?

– Godali, że mo dość wiele lot, ale jo nie wiem.

– A Stachu Wendoc doł Marysi mendolik.

– Czemu, co to znoczy?

– Jo nie wiem, ale on tam często zachodzi.

– Lepij by był pierściunek.

– No ja...

Chłopy siedzą zez boku, strugają trzunci do grabli, do szypów i rydli. Kony robi patanci, a Franuch kuńczy policę do izby, paradną, że aż. I chyba mają coś wew szyrni, bo ciem durch jeden wychodzi i tej jesta bardzo wesoły.

– Jo, tam stoi wieldzi gąsior zez nastawem ze świętojonków.

– No to pewnie wiele tego nastawu nie ma.

Klaprowaniu kuniec, bo już Regina robi bónke, Fema kroi kuch na młodziach, Luca daje tasci. No i jesta chlyb ze smolcem i skrzeczkami.

– Jo, naszo jedza jesta nolepszo – mówi Regina.

– A jo bym se bonu zjadła.

- Ty żeś jenak przechworstno!
- Toć może być i chlybek! Abo plńce, bo tyż mota?
- Mom, toć żem dzisiu mieli na południe, tej żem więcy smażyła, sztyry patelnice.
- No tej jedzta.

Jak na Krajinie zakwitły modroki

(MĘŻCZYŹNI PODŚPIEUJĄ SPUŚCIE NAM NA ZIEMSKIE NIWY...)

Ach, jak łuni jenak łannie śpiewają. A dzisiu im idzie, jak jeszcze nigdy nie szło!

Cyganka: Prowda, prawda! Tacie dzisiu mają głosy jak zwuny!

C. Reginka: I już tyż tyle nie łażą do ty szyrni, co tam ciem lotali

Cyganka: Tam, gdzie łuni ustawili te świętojonci wew kručce?

Gerta: Ja, ale tero nie lotają ciem oboczyć, co tam jesta.

Konrad: A co wy myśłita! Toć jesta post i my nie byńdziem myśleć ani o świętojonkach.

Brunon: Ani o ty wodzie źródlany zez Stołynia.

C. Reginka: To tyż dobrze! Ach, niech by to częścij był taci adwentowy czas.

Konrad: Jo nie mogę tam lotać, nie mom czasu, bym chciał skuńczyć te kolybke. Oboczta Renatka jako łanno! A dla kogo ty, Konrad, to robisz?

Konrad: A jo som nie wiem. Tak żem se pomysłoł, że jo umiem robić tacie kolybci.

C. Róża: A jo żem zrobiła tacie maluchne zoci, oboczta!

Mirka: Ach, tacie małe? No ja, jak mrózewści przyńdzie, tej się przydadzą.

Jola: A ty Elżusia, co tam czwarzysz? Aż pierze loto po izbie!

C. Elżunia: A jo żem zabijała gulony, tacie byli jak czabony, a tero trzeba to pierze uporządkować.

Jola: To się może na co przydać.

Marysia: A my z Edytką świeczuszki tu robimy, tero już prędko ciemnica, to się przydadzą.

Edyta: Jo posmaruję to propolisem, coby ładnie pachniały i coby to szło na zdrowie.

Jola: Elżbietka, a ty co tam mosz taką wielgą płachtę?

Elżbietka K.: Toć to nie jesta płachta! Jo wyszywom taką wielgą chustę!

Elka Cz.: A jak ty ładnie to wyszywasz, po naszemu! Na nasze modelko.

Elżbietka: Ja, tacie modre nici żem kupiła wew Złotowie i trochę białej nici.

Elka Cz.: Jo tyż żem kupiła, bo ten jeden pysiel to jesta mało, jeszcze robię drudzi!

Trudka: A co to tak piszczy?

Konrad: Wej, to jo żem zrobił, tacie gwizdowci (gruchowci). Jak gzu by są małe, tej lubią gwizdać, coby im było wesoło. Jo tyż lubię

Mirka: A ty, wuja Franek, co tam majstrujesz?

W. Borzych: Jo muszę skuńczyć tę loskę.

C. Reginka: Taką wielgą? Na co ci to?

W. Borzych: Ach, toć to się może przydać!

Trudka: Wieta, wew zimę to zawdy się chce dużo jeść. To jo muszę polukrować do kuńca te piernici.

Dzieci: Ciekawe, czy ciocia nom da posmakować?

Trudka: Dom, dom, jeno poczekojta do wieczery.

C. Reginka: A ten paradny obrusek żeśta już wyprasowali?

Dzieci: Już mamy, ciocia, już mamy!

?: I żemy już posprzątałi, żem już tu wszystko zrobiła.

Dzieci: A możem jeszcze lecieć na dwór?

?: Bo mamy coś woźnego, musim naleźć modroci.

?: Cicho, nie godej, bo ci nie uwierzą.

?: Busia, możem?

C. Reginka: No tej lećta, ale niedługo, bo już się wnet zrobi ciemno.

(KILKORO DZIECI WYCHODZI, ZA NIMI TAKŻE WUJEK FRANEK).

Marysia: Jerum, jak polotli prędko, chyba drewnioci pogubią na trepach.

Gerta: Ty, Reginka, pokoż ten sznyptuch co żeś zrobiła. Takoł łanno koronka.

C. Reginka: To żem na haczyku heklowała, dość mie się udało

Benia: Ty, Mirka, uwożej lepij, coby dobrze to masło dukać, bo to coś nom lichy idzie.

Mirka: Co uwożej! Toć już jedną oselkę mamy dość wielgą.

Benia: No, ale jeszcze trzeba zrobić, wiesz, ile tej do stołu nos byńdzie, a jak by się jeszcze ktoś trafił?

Mirka: Prowda, a ty, Krysia, jużeś usypała ten becik? Bo tu byś mogła cioci Jadzi ułożyć do koszyka piernici.

Cygonka: Ja, już jesta gotowy, żem jeszcze uszyła taką łanną małą powłoczkę, jak tu ubiorę, tej pomogę przy tych piernikach.

C. Róża: Dzisiu już jesta dość wieldzi mróz, tej jo lubię robić zez owczyj wehny.

Benia: A co żeś tam zrobiła?

C. Róża: Toć widzisz, dość łanny maluchny polewarek, wej, jaci ciepłuchny.

Elka Cz.: A ty mosz tacie małe wnuczci?

C. Róża: Jo już mom pięć prawnuczków.

Marysia: Tej mosz dla kogo robić, ale taci maluchny?

Gerta: A ta naszo Jola ciem durch jeno fartuchy wyszywo. Toć ty już chyba mosz całą komodę pełną.

C. Jola: Tak ty myślisz? Jo mom jeno trzy. Nie wiesz, czymu robię? Toć nasze dziewczuchy to nic nie myślą, myślisz, że mają już co? Co se o nos pomyślą? Tej muszę jej tyż zrobić choc ze dwa.

Trudka: To prowda. Mojo jeszcze tyż nic nie szykuje.

Bruno: Ach, twojo jeszcze mo trochę czasu.

Gerta: Ale już by mogli szykować.

Benia: A ty, wuja, byś mógł moi Ewelinie zrobić drewnioci. Ty jenak tak dobrze to robisz.

Trudka: Ja, zawdy, jak trzeba nowe, tej możem Brunego prosić, coby zrobił.

Bruno: Ale dzisiu już nie, bo mie wysli tacie małe, wej, obocz.

Elżbietka K.: Tacie maluchne? Toć to istne psie nygi!

Mirka: A mnie mój Franek drewnioci robi, bo łun tyż to potrafi.

Konrad: No, jak trzeba zrobić, to trzeba. Ale tero muszę skuńczyć tę kolybkę.

Trudka: Kto ci tyż ją tak pomalował?

Dziewczyny: To my, wuja, to my!

Konrad: To jesta po naszymu. U nos doma tyż tako kolybka była.

Jola: A tero już nie ma?

Konrad: Jest na górze kole komina! Tam bliżej bociana, może co przyniesie!

C. Reginka: Że tyż te dziewczuchy tak polotli na dwór zez gołymi głowami.

Gerta: A jo żem tu tacie dwie boby zrobiła, mogli założyć.

Mirka: Myślisz, że łuni by założyli? Toć nic nie chcą nosić. A co ty tam jeszcze mosz?

Gerta: Zostało trochę wełny i żem taką maluchną zrobiła. Taką dość bestrą.

Trudka: No, po naszymu to nie jesta, ale gzuby wolą tacie bestre.

Elka G.: A jo żem pieluchy tyż już obrębiła. Tak długo żem robiła, że mie się już blysy zamykają..

Elka Cz.: Ja, tak ciepłuchno kole maszyny, że mie się tyż chce spać.

Trudka: Jo tyż bym trochę odpoczęła.

C. Reginka: Pierogi tyż już gotowe, tyż już usiądę.

Konrad: Bruno, trochę się posuń, bo mie się chce odpocząć.

(KTOŚ NUCI SPUSĆCIE NAM..., WSZYSCY ZIEWAJĄ, ŚPIĄ).

Jola: Ile żeś zrobiła tych kwiotków?

Asia: Zaro policzę, czekaj, osiemnaście, a ty, Monia?

Jola: Może tyle nie mom co ty, ale pomóż mie policzyć (LICZA), no dość wiele.

?: Twoje mie się podobają.

?: Ale twoje tyż są łanne (OBRACA SIĘ ZA SIEBIE, DOSTRZEGA, ŻE DOROŚLI ŚPIĄ). Obocz!

?: (ogłąda się na babcie):Busia! (DO MONIKI): Monia, obocz, oni wszyscy śpią.

?: Mojo busia tyż!

?: Mój dziadzia tyż. I ciocia Reginka, i ciocia Jadzia. Jo się boję.

CZĘŚĆ II (*nagle pojawia się mowa wierszowana, zaczyna się najpiękniejsza noc w roku, noc Narodzenia*)

Edytka: Busia, ciocia, czemu śpita? Zaro dziwy oboczyta! Marta, obocz, co się stało! Było ciemno, pojaśniło!

Jola: Doprawdy, boję się srodze, żeby jasne byli noce!

(zjawia się anioł)

Jola: Jerum, Irka, czy to ty? Czy mom tacie dziwne sny?

Irka: Nie bójta się, ciocia, Edytka, anielska się zacznie zaraz muzyka!

(ŚPIEWA: ANIOŁOWIE SIĘ RADUJĄ)

(WSZYSKY SIĘ BUDZA, PRZECIERAJĄ OCZY, NIEKTÓRZY, WIDZĄC ANIOŁA, PADAJĄ NA KOLANA).

Reginka: Oboczta, anioł jak naszo dziewczyna! A jako ładno, uśmiechnięto mina!

(WCHODZI MARYJA Z JÓZEFEM, MARYJA, TRZYMA W PIELUSZCE MALEŃKIEGO).

Gerta: Nie mówta wcale, ale to są dziwy! Maryja prowadziwa i Józef prowadziwy!

Konrad: Święto Rodzina tu jesta z nami? Czy mnie się w blydach nie ćmi casami?

Bruno: Konrad, ty godosz chyba wierszami, toć coś dziwnego dzieje się z nami!

Mirka: Tero już wiemy, gdzie nasze dziewczuchy lotali, toć widać, że na polach modroci zbierali!

Trudka: Modroci wew zimę? Co wy klapujeta? Toć wew zimę kwiotka w polu nie znajdzieta!

C. Elżunia: A jenak oboczta, są modroci z nami, przysli dziś do izby razem z aniołami.

Gerta: A ile modraków ma Panna Radosna? Cała główka w kwiatach, jakby była wiosna.

Róża: A Maryja podobno do Agnieszki naszej! Co to za dziwne nastali nom czasy!

Benia: A Józef to całkiem jak nosz wuja Franek, oboczta na niego, kobitki kochane!

Józef: Choć żem jo Franciszek, co go znota wszyscy, czasem sen grudniowy może wom się przysnić. Czasem żem Józefem, co z Maryją chodzi, by przed Małym klękli i starzy, i młodzi!

Maryja: Usiądzim, Józefie, bom srodze zmęczona, tu się czuję dobrze, jak bym była doma.

Reginka: Usiądzta, proszę, wew naszej izdebce, a wy dojta ruczkę Noświęt-szej Paniencie, bo Ją święte ręce bołą od niesienia Tego, co prowadzić będzie od zbawienia.

Ela Cz.: Obrusek nasz nowy zaro tu położym, coby my też byli pod pieką Bożą.

Elżunia: I drevka dorzucim, byšta się ogrzali, byšta z tym Maluchnym dłuż tu ostali.

Józef: Ostaniem, ostaniem, bo Krajnę kochomy, jak modroci kwitną, tej ją nawiedzomy. A wy z nami także kole stoła siądzta, wew ten dziwów wieczór z tym Maluchnym bądźta!

Mirka (Benia): Ty, aniele, przypomnij, skąd na Krajnie modroci, tacie modre radosne, jak Krajniaków oczy.

(WSZYSCY ŚPIEWAJĄ JAK NA KRAJNIE ZAKWITŁY MODRAKI).

Józef: Jak Krajnioci ładnie o Maryi śpiewają, pewnie Maluchnego bardzo tu kochają!

Dzieci: Kochomy Jezuska, Maryję i Ciebie, kiedy żešta na ziemi, kiedy żešta w niebie.

Trudka: Tero Jasna Panno, my Wom jeść podomy i z wielgą radością głośno zaśpiewomy.

Reginka: Pierodzi żem dobre dziś ugotowali, co je wszyscy lubią – i duzi, i mali.

Józef: Zaśpiewojta kolyndę o tym Malusieńkim, co dziś do vos tu przyszedł z ubodziej stajenki.

(KOLEDA KRAJNIAKÓW: TAKI BIAŁY, BIELUSIENKI...)

Gerta: Choć tako rzewno i smutno kolęda, toć się zaroz ciepłej wew izbie zrobiło.

Renatka: Bo dziś u nos, na Krajnie wew koźdej chacie jedno maluchne serduszko przybyło.

Róża: A żeśta w grudniowy wieczór różne podarci robili, to myślę, że chyba po to, byśta je tero Małemu złożyli.

Elżunia: Tej tero pokoźta Józefowi i Radosnej Paniencie, co dają wasze serca i co wasze ręce.

Konrad: Tedy złożym z ochotą wszyście nasze dary, bo pracował tu koźden – i młody, i stary.

Elżusia: Pracował z ochotą, pracował z weselem, darów Małeńkiemu złożym od nos wiele ...

Konrad: Ode mnie drewniano kolebeczka mała, coby w niej Dziecina słodko, dobrze spała.

Cyganka: A ode mnie becik do tej kolebeczki, żeby nie bolały rączki i nóżeczki.

Trudka: A tu dło Małego modro dziergane pieluszci, żeby Mu przed zimnem ochronili nóżci.

Gerta: Jo żem łapawice i czopki zrobiła, coby Vos i Małego przed mrozem ochroniła.

Elźbietka Cz.: A ode mnie pysiel cały wyszywany i dokoła modrą nitką pięknie obrzucany.

Róża: Co żem jo zrobiła? Tacie małe zoci, będą nóżci biegli z ziemi prosto pod obłoci. A tu polewerek zez wełny ciepłutkiej, jeszcze by się Mu przydali jakieś ciepłe butki.

Bruno: No tej są drewnioci zez drewna i skóry, coby pierwu szedł po ziemi, a potem do góry.

Konrad: A jako zabawka tyż by się przydała, będzie ona Małeńkiemu jak pto-szek świstała.

Reginka: Wej, tu sznyptuch modry, bo tam modro będzie, gdy Maluchny z Matką Marią do Ojca przybędzie.

Renatka : A coś do jedzeniu? Tu piernici nasze, a tu w gornku żem dodała szabel, groch i kaszę.

Gerta : My żem masło udukali, kwortę śmietany ulali.

Benia: A tu boczek i słonina, bo srogo jest latoś zima.

Elżunia: A tu wioldzie pióra od naszych gulonów, tacich wioldzich nie najdziecie i w Niebiańskim Domu.

Elżbietka K.: Jo żem chustę wyszywała, nabożne pieśni śpiewała.

Niech służy Świętej Rodzinie, czy to latem, czy to w zimie.

Marysia: A tu świeczuszki woskowe, z zapachem pszczelim, miodowym. Jaśniej będzie Panience- Niebodze, kiej Józef poświęci Jej w drodze.

Edyta: A Maluchny będzie zdrowy, bo zapach jest propolisowy!

Reginka: A ty żeś o Maluchnym nie pomyślała? Żeś nic dlo Niego nie powyszywała?

Jola: Jo żem nie zaboczyła, ale i Panience trzeba złożyć dary i okazać serce. Ten fartuszek dlo Ciebie, Święta Panienco, byś go przy robocie zawdy miała tuż pod ręką.

Gerta: Prawda, toć to Ty z Józefem byńdziesz Maluchnym się opiekowała, sercem i troską matki przed złem Go ochroniała.

Benia: A krajeńskie gzubasy, co patrzą wieldzimi blyсами, niech ozdobią Maleńkiemu kolybkę modrakami.

Reginka: A kiedy żem dary złożyli, toć żem srodze Małego utrudzili.

Mirka: Kołysankę Mu tedy zaśpiewomy, bo Go sercem gorącym wszyscy mocko kochomy.

(KRAJEŃSKA KOŁYSANKA DLA MALEŃKIEGO: LULAJ, LULAJ...)

Józef: (BIERZE DO RĄK TACĘ Z CHLEBEM): Tero dzielmy się wszyscy opłatkim, białym, świętym dzielmy się chlebem, Dzielmy się też Maryi radością między ziemią niską niebem.

Bruno: Taci cud roz na rok się zdarza wew krajeńskiej małej izdebce, bo wew noc wigilii świętą żeśmy dobre dla drudzich są wszystkie.

Reginka: Coby jednak dobrze zawdy tutaj było, tej trza, by się nasze serce odmieniło.

Maryja: Niechaj wasze serca ostaną tacie modre, jak wasze modroci, Lepiej byńdzie wtedy na Krajnie, lepiej byńdzie w świecie szerokim.

Dzieci: I idzie dzisiu wszędy radosno nowina, wew Krajnie, wew Polsce i na całym świecie, że Radosno Panna w krajeńskiej szacie wszyścim dzisiu daje radosnego Syna

(ŚPIEWAMY: NOCKA BYŁA CICHA I MROŻNA...)

ISBN 978-83-68245-04-2

